

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут філології
Кафедра англійської філології та міжкультурної комунікації

**«ВЗАЄМОДІЯ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ
КОМУНІКАЦІЇ У ВИРАЖЕННІ ЕМОЦІЙ У ЛІНГВОКУЛЬТУРНІЙ
СПІЛЬНОТІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА АМЕРИКИ»**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступня «магістр»
студентки II курсу
ОНП «Англійська мова та
література»
Галузь знань 03- гуманітарні науки
Зі спеціальності 035 «Філологія»
Гомонюк Катерини Андріївни

науковий керівник:
к. філол. н. Боримська О.І.

«Допущено до захисту»

Протокол засідання кафедри англійської філології

та міжкультурної комунікації

Протокол № 11 від 24.05.2021

Завідувач кафедри _____ д. філол. н., проф. Белова А.Д.

КИЇВ - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ.....	7
1.1. Засоби вираження емоційності, емотивності та експресивності.....	7
1.2. Засоби невербального спілкування.....	15
1.3. Поняття, засоби та функції вербальної комунікації в англійській мові.....	18
1.4. Поняття і функції невербальної комунікації в англійській мові.....	26
1.5. Роль невербальних засобів спілкування у вираженні емоції інтересу в англійськомовному художньому дискурсі.....	28
Висновки до розділу I.....	39
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ У ТВОРІ ДЕНА БРАУНА «КОД ДА ВІНЧІ».....	41
2.1. Вербальні засоби на позначення емоцій у творі Дена Брауна «Код да Вінчі».....	41
2.2. Особливості невербальних засобів вираження емоцій у творі Д. Брауна «Код да Вінчі».....	47
Висновки до розділу II.....	55
РОЗДІЛ 3. ВЗАЄМОДІЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ.....	56
3.1. Взаємодія вербальної та невербальної комунікації в англійськомовних художніх творах.....	56
3.2. Взаємодія вербальної та невербальної комунікації в англійськомовних фільмах.....	74
Висновки до розділу III.....	84
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	85
АБСТРАКТ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	94
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	103

ВСТУП

Мова як головний інструмент людського спілкування не тільки забезпечує інформаційний обмін людей, але й відображає їх емоційний стан в акті комунікації. Якщо комунікація як лінгвістичне явище досить активно почала досліджуватися вченими у ХХ ст., то емоції як невідокремлювана одиниця комунікації залишалися у тіні.

Проблема вербалізації емоцій не привертала увагу мовознавців до середини 70-х років. Але з тогочасу, як почали зароджуватися основи нової лінгвістичної парадигми - гуманістичної, в центрі якої є людина як носій і користувач мови та її психологія, лінгвісти не могли обминути сферу емоцій.

Наразі дослідження проблеми "мова і емоції" є одним із основних і пріоритетних напрямків сучасного вітчизняного мовознавства.

Зараз лінгвістика ХХІ ст. все більше набуває комунікативних рис, адже на перший план висувається дослідження комунікативної взаємодії індивідів. На сьогоднішній день у мовознавстві накопичений великий досвід дослідження експресивності тексту в її зовнішньому прояві, докладно вивчені і описані різні способи і засоби вираження експресивності у зовнішній формі тексту [1, с. 71]. Лінгвістів також цікавить класифікація емотивної лексики, емотивність на синтаксичному рівні, емотивність художнього тексту, а також питання міжкультурної специфіки вербального та невербального представлення емоцій.

Дослідження способів такого впливу становить інтерес для дослідників різних гуманітарних наук, в тому числі й мовознавства.

Наукова мовознавча спільнота ХХІ ст. сконцентрувалась не на вивченні мови як наукової абстракції, а на дослідженні корелятивних відношень мови та інших семіотичних систем, до використання яких удаються мовці у ході комунікативної діяльності. Це обумовлено тим, що реалізація мовцем своїх комунікативних потреб є "розгортання складної сукупності семіотичних засобів, серед яких вербальне є лише верхівкою

айсберга і повинно бути доповнено аналізом інших паравербальних форм спілкування, що використовуються»[1, с.79]. У свою чергу, це призвело до введення у центр комунікативних досліджень мовної особистості та мовленнєвої діяльності людини. Сьогодні дослідники аналізують не лише вербальні маніфестації особистості, а особистість семіотичну, що, з точки зору Нечипорович О. А. та Сорокіна Ю. А., «є більш виправданим та ефективним, бо передбачає аналіз не лише властивостей мовної особистості як певної окремоті, а як аналіз модусів її вербального та невербального існування»[38, с.20].

Зараз уже не викликає сумніву теза про те, що спілкування слід трактувати як єдність вербального і невербального, тому що мовлення не є вільним від семантики жестів, міміки, поглядів, поз, інтонації тощо. Дослідження взаємодії вербальних і невербальних засобів комунікації сприяє всебічному розкриттю прагматичного характеру мовлення.

Актуальність дослідження невербальних компонентів комунікації у сукупності з вербальними у вираженні емоцій викликана загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення функціонування мовних одиниць у їх взаємодії з різними кодовими системами з метою адекватної та ефективної передачі інформації, сприймання, оцінювання та порозуміння комунікативних партнерів.

З огляду на невід'ємність жестового та голосового супроводу мовлення, актуальності набуває дослідження форм та функцій невербальних комунікативних компонентів і закономірностей їхньої взаємодії з вербальними компонентами в сучасному комунікативному просторі.

Об'єктом дослідження є невербальні комунікативні компоненти, які взаємодіють із вербальними компонентами в англomовному дискурсі.

Предметом дослідження є комплекс дискурсивних закономірностей взаємодії вербальних і невербальних компонентів англomовної комунікації у вираженні емоцій, а також особливості номінацій невербальних компонентів комунікації в тексті.

Метою цієї роботи є з'ясування природи й характеру невербальних компонентів комунікації, їхньої взаємодії та співвідношення з вербальними компонентами у сучасному англомовному дискурсі.

Для досягнення мети встановлено такі завдання :

- здійснити системний аналіз наукових теоретичних праць щодо невербальної комунікації та створити поняттєвий апарат і методіку дослідження невербальних компонентів комунікації в їхній взаємодії з вербальними компонентами;

- здійснити класифікацію невербальних компонентів комунікації;

- проаналізувати особливості фіксації невербальних компонентів комунікації в тексті для здійснення їх усебічного аналізу;

- встановити принципи взаємодії вербальних і невербальних компонентів комунікації в англомовному дискурсі з урахуванням універсального, етноспецифічного та індивідуально-означеного аспектів невербальних компонентів комунікації;

- окреслити коло найбільш поширених невербальних виявів емоції інтересу;

- дослідити прояви емоції інтересу на прикладах відібраного з англомовних художніх творів ілюстративного матеріалу;

- класифікувати невербальні вияви емоції на основі каналу їх передачі та взаємодії з вербальними засобами;

Методологічною базою дослідження є принцип антропоцентризму, що дозволяє враховувати людський фактор у комунікативній діяльності (Н.Д. Арутюнова, О.М. Ільченко, В.І. Карабан, О.С. Кубрякова, А.Е. Левицький, М.М. Полюжин, Г.Г. Почепцов, Ю.С. Степанов). Конкретно -науковою методологією дослідження є дискурсивний підхід до мовленнєвих явищ та закономірностей їх функціонування, який дозволяє брати до уваги комплексний характер комунікації, що постає як єдність вербального і невербального (А.Д. Белова, В.В. Богданов, Ф.С. Бацевич, Г.В. Колшанський, І.М. Колегаєва, М.Л. Макаров, А.М. Приходько, І.І. Сусов,

Й.А. Стернін, Л.І. Сахарчук, О.О. Селіванова та ін.).

Теоретична значущість роботи полягає в тому, що результати дослідження поглиблюють загальну теорію дискурсу новою концепцією, яка обґрунтовує невід’ємність урахування комунікативних засобів спілкування різнорідної знакової природи (вербальної та рухово-голосової) для всебічного аналізу різних типів дискурсу. Аналіз невербальних аспектів англomовного дискурсу, специфікація процесів вербалізації НВК, розроблення положень про дискурсотвірний потенціал НВК, дослідження принципів взаємодії комунікативних компонентів різнорідної знакової природи на основі їхніх структурно-семантичних та прагматичних властивостей і комунікативних функцій відкривають новий напрям у мовознавчих розвідках, а саме – теорію дискурсивної взаємодії різних кодових систем.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її положень, результатів та матеріалів у розробці та викладанні лекційних курсів з теоретичної граматики англійської мови (розділи “Семантика речення”, “Прагматика речення”), лексикології (розділ “Фразеологія”), загального мовознавства (розділи “Мова та комунікація”, “Мова та мовлення”), спецкурсів з теорії дискурсу, теорії комунікації, теорії мовленнєвого впливу та теорії міжкультурної комунікації, а також у навчанні спілкування в англomовному середовищі та в науковій роботі студентів, магістрів, здобувачів та аспірантів.

Структура роботи. Дана робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та списку умовних скорочень.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ

1.1. Засоби вираження емоційності, емотивності та експресивності

Емоції - це одна з форм відображення світу, що позначає душевні переживання, хвилювання, почуття. Емоції багатогранні: вони зачіпають почуття і досвід, фізіологію і поведінку, форми пізнання та концептуалізації. Емоція об'єднує в собі різні явища: емоційні реакції, які мають свій аналог у зовнішніх засобах вираження; емоційні стани, які пов'язані з внутрішнім емоційним переживанням, які не мають зовнішнього прояву.

У всі часи люди відчували і будуть відчувати одні й ті ж почуття: радість, горе, любов, смуток. Накопичено величезний емоційний досвід.

Загальна кількість емоцій, що фіксуються тлумачними словниками, дуже велика. Однак учені-психологи вирізняють фундаментальні або базові емоції, кількість яких варіюється з погляду представників різних шкіл. Популярною є класифікація, запропонована американським психологом К. Ізардом. Вчений виділяє такі базові емоційні стани як: задоволення, інтерес, презирство, сум, сором, гнів, здивування, відраза [12, с. 382].

Існує два способи вираження емоцій: вербальний (за допомогою мовних засобів) та невербальний (міміка, жести, пантоміміка тощо).

Треба визнати, що другий спосіб переважає над першим, оскільки емоція - це короткотривале почуття і ми нерідко відчуваємо труднощі, намагаючись підібрати найбільш влучні мовні засоби її вираження. Сутність механізму опосередкування емоцій у мовленні пояснюється таким чином: людина здатна відобразити в мові не просто навколишній світ, а тільки те, що необхідно в даний момент, що видається для неї значимим. Цей процес регулюють емоції, які виступають у ролі посередника між світом і його відображенням у мові. Емоції, як психічне явище, відтворюють у свідомості

людей їх емоційне ставлення додійсності. На думку Серякової І.І., емоційні оцінювання дійсності відображаються в семантиці мовних засобів, що використовуються для вербалізації [32, с. 9].

На синтаксичному рівні для вираження емоцій можуть вживатися окличні, питальні, еліптичні, інвертовані речення, вставні елементи. Чим вищий ступінь емоційного напруження, тим вищий ступінь дезорганізації синтаксичної структури [67, с.473]. Перерваність, повтори, незакінченість синтаксичних конструкцій характерні для високої концентрації емоцій.

Хоч і неможливо виділити набір синтаксичних структур, що використовуються для вираження певної емоції, все ж можна простежити деякі закономірності. Наприклад, для вираження подиву характерні питальні, питально-заперечні структури, повтори, перервані та незакінчені речення:

" Arthur Badcock? But - he was - he was Heather Badcock's husband. Aren't you perhaps making a little mistake?" (77, с.42).

Окличні речення та дезорганізація структури часто вживається для передачі негативних почуттів:

Clive (With a wild, hopeless grief). Mother! Oh, it goes on and on. No meeting. Never...

(To Loise. Desperately). I want to know you. But you wonderful - changed into yourself. Don't you understand so that you can change me (91, с. 103).

Згідно В.І. Шаховського, існує три групи лексики для мовної репрезентації емоцій:

- 1) лексика, що називає емоції;
- 2) лексика, що описує емоції;
- 3) лексика, що виражає емоції.

Лексика, що називає емоції, не є емотивною. Слова *fright, anger, surprise* містять лише поняття про певні емоції, тоді як семантика емотивів виражає внутрішній емоційний стан людини, її свідомості та психіки.

У реченні вигуки також виконують комунікативну й емотивну функції,

що свідчить про їх важливу роль у мовленнєвому акті. Деякі лінгвісти (Р.А. Бурдакова, Є.Є. Корді, А.А. Реформатський, В.В. Богданов) вважають, що вигуки взагалі не мають предметно-логічного значення: не означають поняття. В результаті поглибленого аналізу вигуку *Oh!* встановлено понад 100 різновидів його відтінків.

Oh, I'm so sorry; Oh, I'm so glad; Oh, how unexpected! (7, с.19).

Емотивність - це емоційність у мовному значенні, тобто чуттєва оцінка об'єкту, вираз мовними або мовленнєвими засобами відчуттів, настроїв, переживань людини. На думку А. Піз., емотивність завжди експресивна та оціночна, але не навпаки. [24, с.186].

Рональд Уордхо підкреслює, що емотивність властива всім мовним рівням: фонетичному, морфологічному, лексичному і синтаксичному. Кожен з них має свою систему засобів вираження [72, с.117].

На фонетичному рівні дослідники висловлюють припущення про існування зв'язку між входженням певного звуку до складу слова та значенням цього слова. За їх твердженням, звук може викликати у свідомості мовців певне значення, тобто заміщати собою предмет чи дію, стаючи їхнім символом. А оскільки явища реального світу оцінюються тим, хто сприймає, то його оцінки переносяться і на звуки, що супроводжують ці явища. На думку Ізарда Е.К., так виникають символічні значення звуків узагалі, які поширюються на звуки мовлення [12, с. 247].

При цьому певні звуки здатні викликати відповідне коло асоціацій. Явище звукосимволізму привертає увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних лінгвістів (дослідження І.М. Горелова, О.П. Журавльова, В.В. Левицького, Л. Блумфільда, Д. Кристала). О.П. Журавльов на підставі численних експериментів довів, що звуки мають певний зміст і певне значення.

На сучасному етапі можна стверджувати, що фонеми несуть головним чином інформацію сенсорно-емотивного характеру. Наприклад, звукосполучення [sl] передає неприємні асоціації: *slither, slime, slug, sloppy* та

ін. Негативні почуття викликає також звукосполучення [kr]: *crack, crash, crunch* та ін.

До емотивних суфіксів англійської мови слід віднести - *let*, - *y*, - *ling*, - *ster*, - *kin*, - *ard*, - *ette*. Якщо емотивно нейтральна коренева морфема поєднується з емотивним афіксом, лексична одиниця набуває емоційного забарвлення: *daddy, kiddy, girlie, mommy*. У деяких випадках той самий суфікс реалізує у різних дериватах полярну мотивність: *softy* та *daddy, dafty, birdy*. Такі суфікси є потенційно амбівалентними.

На думку Калити А.А., аналіз емотивних мовних засобів і механізмів їх впливів на людину становить собою неабиякий інтерес для подальших досліджень у цій сфері [13, с. 15].

У мові є певний арсенал емотивних засобів, від яких залежить природність комунікації. Дослідження англійського мовлення показало, що для створення емоційного фону емотивні засоби використовуються в комплексі. Наприклад:

A: *Well, do you like fishing?*

B: *Yes, I sometimes go fishing in a river near my house in Scotland.*

A: *Well, here it is different. I go fishing on a lake. It's a hundred kilometers long!* (Захоплення)

B: *A hundred kilometers?* (Здивування)

A: *Yeah! There are fish this big!* (Хвастоці)

B: *Really?* (Здивування, сумнів)

A: *Do you want to go?*

B: *OK.* (Згода, схвалення)

A: *Right. You want a fishing line.* [31, с. 202].

Як вважає Бенвеніст Е., реалізація значення багатозначних слів, зокрема емотивів, відбувається за допомогою :

- а) паралінгвістичних засобів (міміки, жестів, рухів тіла),
- б) супрасегментних засобів (інтонації, тони, гучності),
- в) невербального контексту (максимальної зумовленості ситуацією

мовлення),

г) вербального контексту (додаткового словесного підкріплення). [6, с. 384].

Результати досліджень показують, що одна з проблем семантичного вивчення емотивності полягає в номінації емоцій, їх опис і вираження у висловлюванні. Це не випадково, оскільки будь-яке слово одночасно і називає, і узагальнює, і позначає. При цьому з одного боку; для вираження якої-небудь конкретної емоції в подібних ситуаціях можуть бути використані вельми різні мовні або мовленнєві засоби, - з іншого боку для вираження різних емоцій можуть використовуватися одні й тіж одиниці та механізми. На думку Солощук Л. В., існують емоції, які не можливо позначити словами, хоча вони виражаються лексичними, просодичними або паралінгвістичними засобами (наприклад: блиск очей, усміх і таке ін.) [36, с.152].

У процесі теоретичного осмислення вказаних феноменів стало очевидним, що вираження емоції та емоційний вплив у мовленні здійснюється завдяки емотивній функції мовних одиниць, обумовленій емотивною семантикою, яка реалізується емотивами, що актуалізуються в специфічних контекстах.

Серед емотивної лексики часто зустрічаються слова, які належать до так званого зниженого стилістичного тону: колоквіалізми, діалектизми, сленгізми, жаргонізми, вульгаризми. Використання таких слів у мовленні викликане певними прагматичними цілями і створює жвавність та наочність живого мовлення. Такі слова чітко протиставляються літературній нормі, і в цьому саме суть новизни їх використання.

Експресивність є однією з найскладніших лінгвістичних категорій, оскільки вона пов'язана з проявом суб'єктивного начала в мові, супроводжуваним пізнанням об'єктивної дійсності і відбиває зміст індивідуальної свідомості носіїв тієї чи іншої мови.

Проблема експресивності мовних засобів привертала увагу дослідників

вітчизняного та зарубіжного мовознавства протягом усього 20-го сторіччя. Починаючи з середини 50-х рр. ХХ століття, починається вивчення експресивності мови і мовних творів. Як зазначає Крисанова Т.О., на сьогоднішній день в мовознавстві накопичений великий досвід дослідження експресивності тексту в її зовнішньому прояві, докладно вивчені і описані різні способи і засоби вираження експресивності у зовнішній формі тексту [20, с. 70-72]. Однак явище експресивності повідомлення, як усного, так і письмового, цим не вичерпується. Постановка і вирішення проблеми, пов'язаної з дослідженням різних видів внутрішньої, позамовної, експресивності тексту, набуває особливої значущості, що багато в чому визначає актуальність даного дослідження. Актуальність теми обумовлена ще й тим, що в сучасній науці текст як носій інформації визнається в різних її видах потужним інструментом впливу на свідомість індивідуума. Як вважає Л. В. Козяревич, дослідження способів такого впливу, закладених на глибинному рівні, становить інтерес для дослідників різних гуманітарних областей, в тому числі і мовознавства [17, с. 49].

У роботах різних дослідників природа експресивності трактується по-різному. Так, І.В. Арнольд, Ю.М. Скребнев, Е.С. Азнаурова відносять експресивність до розряду стилістичних категорій. Зі стилістичною функцією пов'язує її Ю.М. Скребнев. Як семантичний феномен розглядають експресивність В.Г. Гак, Н.А. Лук'янова, І. А. Стернин, А. Вежбицька та ін. В. Н. Телія розуміє експресивність як функціонально-семантичну категорію. Як вважає Г. Е. Крейдлин, досить широко поширений підхід до експресивності як до функціонального феномену [19, с.435]. Як функцію мови розглядають експресивність А.А. Реформатський і Р.О. Якобсон, В.А. Авронін та ін. До розряду прагматичних категорій експресивність відносять А.А. Мецлер, Р.О. Піотровський, Дж. Остін, Л.А. Кисельова, І.П. Ромашова.

Експресивність представляє як однокомпонентне і багатоконпонентне явище. Багато дослідників, розуміючи експресивність як однокомпонентне

явище, ототожнюють її з емотивністю, серед них Ш. Баллі, В. Матезиус, Р.О. Якобсон, К.А. Рогова, Ю.М. Малинович; деякі інші - з інтенсивністю, до їх числа належать І.В. Арнольд, В.І.Болотов, В.Г. Гак. Ширшою категорією, ніж емотивність, експресивність визнають А.І. Єфімов, Н.А. Лук'янова, О.І. Блінова, В.І. Шаховский, В.Н. Телія [18, с. 36].

В якості багатокomпонентного явища експресивність, на думку В.В. Виноградова, може включати в себе емоційність і образність. Л.А. Кисельова вважає, що експресивність – це образність, інтенсивність і новизна. Н.А. Лук'янова, В.І. Шаховский і багато інших дослідників до категорій, виділеним В.В. Виноградовим, додають ще й інтенсивність.

Також розрізняється поняття мовної та мовленнєвої експресивності [8, с. 49]. Мовна експресивність розуміється нами як сукупність взятих позаконтекстуально конотацій мовних одиниць; мовна - як особлива організація мовних засобів, яка створює загальну забарвленість мови і певну функціональну експресивність. Мовні засоби вираження експресивності складають експресивні засоби, властиві самій системі мови і володіють регулярною відтворюваністю. Під мовними засобами розуміються експресивні засоби, які стають такими лише в контексті, при вживанні мови [7, с. 19].

В основі явища експресивності лежать кілька груп психологічних закономірностей, щостосуються, з одного боку, вираження емоцій і почуттів, а з іншого – сприйняття [52, с. 84].

На думку І.І. Серякової, на виникнення експресивності як характеристики мови або тексту впливають властивості комунікативної ситуації: наміри мовця / пишучого, презумпції читача / слухача (тобто вихідні знання і уявлення, з якими він вступає в комунікацію), а також лінгвістичний та екстралінгвальний (соціальний) контекст комунікативного акту [34, с.103-104].

Як зазначає М.Н. Кожина, одиниці мови підрозділяються на системно-мовні носії експресивності і системно-нейтральні одиниці (тобто слова і

вирази, які самі по собі не є носіями експресивності, але можуть брати на себе цю функцію за певних умов [16, с. 11]. При цьому у створенні експресивності мови або тексту провідну роль грають не стільки закладений в системі експресивний потенціал мовної одиниці відповідного рівня, скільки характеристики комунікативної ситуації, передусім контекст. Розбіжність інтенцій мовця / пишучого та презумпцій читача / слухача також може виступати додатковим засобом збільшення експресивності:

а) системно-мовні носії експресивності вживаються в експресивному контексті - реалізується внутрішньо-системна (словникова, парадигматична, фондова) експресивність;

Yet some of his excuses for absence lately had been pretty thin. Some women would had begun to smell a rat (77, с. 43).

б) системно-нейтральні одиниці набувають властивість експресивності в експресивному контексті - реалізується контекстуальна (або синтагматична, придбана) експресивність;

Why must she die? She only must to give birth to baby - to by-product of good Milan`s nights (83, с.32).

Межі між перерахованими випадками не є жорсткими. Так, багаторазове використання системно -нейтральних одиниць в експресивному контексті може призводити до того, що вони стають системно-експресивними. Можливі випадки, коли, навпаки, експресивність втрачається внаслідок дуже великої частоти вживання системно-експресивних засобів в експресивному контексті [68, с.211].

Найбільш тісним є взаємозв'язок експресивності з емоційністю. На думку М.Л. Кнапп, ці дві категорії перебувають у відношенні перетину: загальну частину їх змісту становить широкий спектр емоційної експресивності, а непересічними сферами є компоненти денотативного змісту, пов'язані з передачею емоцій, з одного боку, і неемоційна, «логічна» експресивність - з іншого [15, с. 105].

Загальним завданням експресивності є вираз або стимуляція

суб'єктивного ставлення до сказаного. Як вважає І.Н. Горєлов, з боку мовця / пишучого це - посилення, виділення, акцентування висловлювання, відступ від мовленнєвого стандарту, норми, вираження почуттів, емоцій і настроїв, наділення висловлювання емоційною силою, оцінювання, досягнення образності та створення естетичного ефекту [10, с. 184]. З боку читача / слухача це - утримання та посилення уваги, підвищення рефлексії, виникнення емоцій і почуттів.

Ступінь експресивності (іноді ототожнювана зі ступенем інтенсивності) служить однією з розпізнавальних ознак для функціональних різновидів мови. До функціональних різновидів, що відрізняються високою експресивністю, відносяться мова художньої літератури, розмовна мова і публіцистика, а також мова реклами. До функціональних різновидів, що відрізняються низькою експресивністю, належать мова науки і техніки, а також офіційно-ділова мова [51, с. 32].

Елементи теорії експресивності в лінгвістиці з'явилися наприкінці 19 ст. в роботах А.А. Потебніта Ж. Вандрієс. Ці дослідники пов'язували експресивність з афективністю. Пізніше К.О. Ердман виділяв в якості додаткового компонента значення слова «побічний сенс», який відповідає сучасному уявленню про експресивність. Особливий інтерес до експресивності виник до середини 20 ст. (монографії Ш. Баллі, Я. Зими, В.А. Звегинцева, А.І. Єфімова, статті Е.М. Галкіної-Федорук, Л.М. Васильєва та інших дослідників, в яких було продовжено теоретичне осмислення категорії експресивності).

1.2. Засоби невербального спілкування

Вербальне спілкування, яке здійснюється за допомогою усної і писемної мови, не вичерпує усього багатства обміну інформацією. Складні психологічні процеси, які є основою спілкування, реалізуються і за допомогою невербальних засобів (безсловесної «мови тіла») — жестів,

міміки, постав тіла, через які передають стан, почуття, психологічні установки учасників взаємодії. Навіть предмети, які оточують людину, мають для співрозмовника певну інформаційну значущість.

Результати досліджень засвідчили, що інформативне послання однієї людини іншій на 7 % складається зі слів, на 38 % — з інтонацій і на 55 % — із жестів.

Невербальне спілкування — вид спілкування, для якого характерне використання невербальної поведінки і невербальних комунікацій як головного засобу передавання інформації, організації взаємодії, формування образу, думки про партнера, здійснення впливу на іншу людину [43, с.280].

Невербальне спілкування здебільшого супроводжує і доповнює мову, по-своєму відображаючи зміст висловленого або сприйнятого. За твердженнями учених, приблизно 60—80 % інформації передається у безпосередньому спілкуванні невербальними засобами, які сприймаються різними сенсорними системами: зором, слухом, тактильними відчуттями тощо.

За спорідненими ознаками їх об'єднують у певні групи:

Кінесичні засоби спілкування виражають загальну моторику різних частин тіла («мова тіла»). До них належать міміка, жести, постави. Знання з цієї сфери допомагають уникнути непорозумінь у діловій взаємодії з іноетнічним партнером.

Проксемічні аспекти спілкування пов'язані з організацією простору між його учасниками. Як відомо, відстань між учасниками спілкування 0—45 см є інтимною; 45 см — 1,2 м — індивідуальною (розмова між рідними, друзями); 1,2 м — 3,6 м — товариською; 3,6 м і більше — публічною (спілкування лектора й аудиторії, артиста і глядачів).

Як вважає Девід Крістал, екстралінгвальні аспекти спілкування охоплюють позамовну сферу, в межах якої розвивається мова: просодичні — фонетичні характеристики мовлення (висота, інтенсивність тощо); у спілкуванні з приємним співрозмовником людина притишує звучання мови,

надає їй м'яких, лагідних тонів, і навпаки — з неприємною людиною розмовляє «на підвищених тонах» з використанням різкого тембру голосу та пришвидшеного темпу мовлення; таксетичні — пов'язані з тактильними особливостями сприйняття; передаючи, наприклад, конфіденційну інформацію, адресант намагається наблизитися до співрозмовника, покласти йому руку на плече або передпліччя; інколи передавання найважливішої інформації здійснюється так [54, с.3]: партнери стоять навпроти, потискуючи руки і дивлячись один одному в очі; ольфакторні — вплив на комунікацію запахів тіла, косметики. Попри суттєві зміни функції нюху людини в процесі її еволюційного розвитку, запахи теж суттєво впливають на сприйняття і передавання інформації при спілкуванні. Розмовляючи з людиною, яка користується «різкими» парфумами, співбесідник інстинктивно намагається відсторонитися від неї, а відповідно і від інформації, яку прагне передати ця людина; хронемічні — вплив фактора часу на спілкування (очікування у приймальні, тривалість розмови тощо) [40, с.57].

Назва даного виду походить від латинського слова "вербаліс", що означає усний, словесний. Вербальна комунікація - це передача інформації при будь-якій взаємодії за допомогою знаків у вигляді мовного спілкування. Вивченням таких знакових систем займається спеціальна наука семіотика (гр. *Semeiotike* - вчення про знаки). Вона отримує матеріал з різних наук, обробляє його і передає свої узагальнення цих наук, так як будь-яка наука використовує знаки і з їх допомогою висловлює свої результати. Отже, знакова система є матеріальним посередником, який служить для обміну інформацією між двома іншими матеріальними системами. Людська мова - досить повна і найбільш досконала форма комунікації.

Сучасна семіотика підрозділяється на три великі розділи: семіотика мови і літератури; знаки музики, живопису, архітектури, кіно та ін.; системи комунікації тварин і біологічних зв'язків людини. Тому загальна семіотика підрозділяється на ряд приватних наук, таких як лінгвосеміотика,

етносеміотика, біосеміотика і т.д. Надалі нас буде цікавити перш за все лінгвосеміотика, або наука про висловлювання.

Альберт Меєрабіан підкреслює, що у семіотиці виділяють кілька ознак природної людської мови, що відрізняють його від інших знакових систем і, особливо, від систем комунікації у тварин [61, с.97]. Перш за все, природна людська мова є вокально-слуховим каналом для всіх мовних повідомлень, які передаються голосом і сприймаються слухом. Далі, мовна діяльність не має безпосередньо біологічного значення, вона в цьому плані несуттєва (нерелевантна). У процесі розмови як би не змінювався характер мови (тембр, висота голосу, швидкість, інтонація тощо), це анітрохи не впливає на біологічні властивості навколишнього середовища. На думку Майкла Аргайла, в людській мові відбувається довільна семантизація (надання сенсу) між явищем, що виступає в якості матеріального знака, і тим явищем, яке їм позначається. Без семантизації, як правило, немає мови як такої [50, с.47].

Таким чином, у людини і суспільства одним з основних засобів комунікації є мова, мовне спілкування. За підрахунками вчених, людське спілкування на дві третини складається з мовного спілкування. Відомо, що мовне оформлення кожного конкретного повідомлення визначається в своїй основі цілями, які ставить перед собою його автор. Кожне висловлювання виконує ту чи іншу функцію в процесі комунікації.

1.3. Поняття, засоби та функції вербальної комунікації в англійській мові

Зазвичай виділяють три основних і дві приватні функції мови. До числа основних відносять і експресивну (виразну).

При комунікації серйозними перешкодами для передачі інформації є перешкоди і спотворення. Щоб надати мові стійкість, яка виникає в особливості під час декодування, необхідно належним чином орієнтуватися в

специфіці тих бар'єрів, які обмежують розуміння інформації та виникають або в фізичному оточенні, або в сфері емоцій людини. При цьому виділяють три типи бар'єрів: особистісні, фізичні та семантичні. Що вони собою являють?

Як вважає А. Піз, особистісні бар'єри пов'язані з комунікативними спотвореннями, породжуються людськими емоціями, невмінням слухати співрозмовника, відмінностями в утворенні, соціально-економічним статусом, потребами, інтересами, накопиченим досвідом, а також в психологічній несумісності людей, що беруть участь в комунікації. При цьому між чоловіками і жінками були виявлені дуже серйозні розбіжності. Зазвичай чоловіки схильні робити акцент на владних повноваженнях, тоді як жінки більше уваги приділяють довірчим взаєминам. Чоловіки прагнуть замаскувати свою невпевненість в чому-небудь, що відрізняє їх від жінок, які часто сумніваються. Чоловіки мають і таку особливість, як прямолінійність, а жінки схильні до обхідних маневрів. У той же час жінки прагнуть поставити більше запитань, які прояснюють проблеми, тоді як чоловіки вважають зайві питання підтвердженням своєї некомпетентності [24, с.185].

Фізичні бар'єри являють собою комунікативні перешкоди, що виникають в матеріальному середовищі взаємодії. Серед них виділяються всілякі "шуми", навколишнє оточення, погляди, посмішки, інтонації, модуляції голосу і ін., які здатні перешкоджати або, навпаки, сприяти розумінню і засвоєнню інформації, що передається. Дослідження показали, що 55 % інформації сприймається через жести, пози і вирази обличчя; 38% - через інтонації і модуляції голосу і лише 7% - через слова. Практично невербальна інформація бере верх над вербальною, в якійсь мірі навіть пригнічує її. У процесі комунікації важливіше не те, що говориться, а як те кажуть.

На думку І.Н. Горелова, Екологічні методи управління дозволяють долати фізичні бар'єри. З цією метою відправник прагне так змінити

навколишнє оточення, щоб вплинути на почуття і поведінку комунікантів. Серйозний вплив на взаємодіючі сторони надають просторові характеристики, якими займається проксеміка (лат. *Proximus* - найближчий), що вивчає взаємодію людини і навколишнього фізичного середовища. На результат комунікації впливає встановлення міжособистісної дистанції. Так, публічна відстань перевищує 3,5 м, соціальна дистанція - від 1 до 3,5 м, особистісна дистанція - до 1 м, інтимна дистанція - від 15 дм до 50 см [10, с.125].

Семантичні бар'єри виникають там, декомуніканти кожен по-своєму розуміють значення одних і тих же символів, тобто приписують їм різні значення. Символи, як відомо, багатозначні, і при виборі одного з них може виникнути непорозуміння. Використовувані в комунікаціях обмеження звужують можливість інтерпретації і розуміння повідомлень і привносять суб'єктивність в тлумачення і оцінку інформації.

Особливо складні проблеми виникають при побудові комунікацій між представниками різних культур. У цьому випадку обидві сторони повинні знати не тільки значення слів мови, яка використовується, а й інтерпретувати їх у належному контексті, враховуючи інтонацію, гучність, які супроводжують жести і ін. Семантика з необхідністю призводить до обмеженої бази використовуваних в спілкуванні символів. Практично будь-яка комунікація здійснюється за допомогою символічних позначень, декодування і суб'єктивна інтерпретація яких може привести до емоційних і інших бар'єрів, блокуючи міжособистісне спілкування.

Комунікативні бар'єри можна подолати. Для цього будь-яка інформація повинна володіти деякою часткою надмірності. Останнє означає повне або часткове повторення повідомлення, яке зазвичай служить лише для перевірки та коригування наших відомостей. На думку І. Р. Гальперіна: "У потоці мовлення надмірність допомагає виділити головне, відтінити істотне, приглушити другорядне і тим самим дати можливість сконцентрувати увагу на самій інформації» [44, с.110].

Повідомлення, яке не містить надлишкової інформації, зазвичай найважче для сприйняття. У той же час надмірність повідомлення являє собою майже повну відсутність інформації, що також небажано. Оцінка інформації змістовного характеру визначається її новизною, свіжістю і несподіваністю.

Отже, які особливості передачі вербальної інформації? По-перше, в реальному спілкуванні метою акта комунікації виступає, як правило, невластна передача інформації, а деякий вплив на співрозмовника [64, с.322]. Вплив може здійснюватися у формі наказу, інструкції або в формі рекомендації, поради. По-друге, жива мова передбачає не односпрямовану передачу інформації, а взаємний обмін повідомленнями. У процесі подібного спілкування, який інформує і слухає, по черзі обмінюються ролями, висловлюючись про спільний предмет розмови. За мовною дією комунікатора (акцією) завжди йде реакція комуніканта. Послідовність акції і реакції утворює мовну взаємодію, або елементарний діалог. Як вважає Г. Є. Крейдлін, якщо мета комунікатора в цьому акті не досягається, то триває обмін мовними діями, поки не буде досягнута відповідна мета спілкування [19, с.402].

Форми мовної комунікації нечисленні і залежать від спрямованості мовного потоку. Зазвичай виділяють три таких форми: монолог (гр. *Μονο* - один + *logos* - мова), діалог, і полеміку. Мова називається монологічною, коли активність проявляє тільки один з комунікантів. Комунікація в цьому випадку має односпрямований мовний потік. І тому монолог - це така форма мови, яка утворюється в результаті активної вербальної діяльності конкретного індивіда, розрахованої на пасивне і опосередковане сприйняття іншим індивідом або групою осіб. Оскільки монолог передбачає вельми специфічну ситуацію в спілкуванні, його ще іноді визначають як інтраперсональний акт (лат. *intra* - всередині + *persona* - особистість). В принципі, монолог абсолютно не пристосований до безпосереднього спілкування, він передбачає, що слухач тільки слухає, але не відповідає [46,

с.32].

Монолог використовується як в повсякденному житті, так і в професійному. На буденному рівні він використовується вкрай рідко. На відміну від цього, на професійному рівні монолог досить часто вживається. Він використовується в ораторських виступах, сфері мистецтва, спілкуванні, у сферах телебачення і радіомовлення, системі освіти та ін. Для монологу типові значні за розміром фрагменти тексту, що складаються зі структурно і змістовно пов'язаних між собою висловлювань, які мають індивідуальну композиційну будову і відносну смислову завершеність.

Ступінь прояву цих ознак залежить від жанрової приналежності (ораторська мова, художній монолог, побутова розповідь та ін.), А також форми комунікації (переконання, міркування, розповідь і т.д.).

У числі перших наук, яка зацікавилася проблемами побудови монологу, була риторика (грец. *Rhetorikos* - теорія і мистецтво красномовства). У ній було запропоновано досить багато варіантів побудови ораторської промови. За запропонованою Квинтиліаном (Рим, I ст. Н. Е.) схемою, вона повинна складатися з восьми частин:

- 1) звернення (до слухачів),
- 2) найменування теми,
- 3) розповідь (історія питання),
- 4) опис (стан на поточний момент),
- 5) доказ,
- 6) спростування (можливих доводів противника),
- 7) звернення,
- 8) висновок.

Класична риторика велику увагу приділяла логічній структурі мови, переконливості, аргументації і орієнтувалася насамперед на публічні виступи ораторів.

Серйозна проблема при вивченні монологічного мовлення - його класифікація. Оскільки тут не вироблено достатніх критеріїв, монологи

класифікують його за різними підставами. За метою висловлювання:

- 1) переконливе,
- 2) повідомлююче,
- 3) ліричне,
- 4) драматичне.

За часом підготовки:

- 1) експромт,
- 2) довготривале.

За змістом повідомлення (що передає зміст іншого тексту):

- 1) короткочасне,
- 2) докладне і ін.

На відміну від монологу мова вважається діалогічною, якщо передача інформації спрямована до іншого комуніканта або групи комунікантів. Романенко Є.О. підкреслює, що у кожного комуніканта періоди мовної активності змінюються періодами сприйняття і обробкою отриманої інформації [28, с.108].

Тому діалогом (грец. *Dialogos* - розмова, бесіда) називається така форма мови, при якій відбувається взаємний обмін висловлюваннями-репліками між двома і більше комунікантами. Координацію дій і висловлювань співрозмовників забезпечують спеціальні прийоми і правила, які відомі мовцем і регулярно використовуються в розмові.

Для діалогу характерна ситуативність, яка проявляється в залежності від місця розмови; контекстуальність, обумовлена попередніми висловлюваннями; мимовільність і мала ступінь організованості, які проєктуються незапланованим характером актуальних відносин. Генетично діалог сходить до усно-розмовної форми, для якої характерний принцип економії коштів словесного вираження, а також поліфункціональність, семантичний синкретизм (об'єднання за сенсом), експресивність і словотворчість. Зазвичай він будується за правилами, характерним для усного мовлення, йому притаманні своєрідний синтаксис, ситуативні

лексичні новоутворення, неповний стиль вимови та ін.

Цілком природно, що діалог має ряд мовних особливостей, які відрізняють його від інших форм мовної комунікації. До числа основних відносяться: наявність повторів і перепитувань в репліках співрозмовника; синтаксична неповнота реплік, що компенсується за рахунок попередніх висловлювань; велика кількість питальних і спонукальних пропозицій серед стимулюючих реплік і ін. [39, с.411-412].

Які типи діалогів? Зазвичай, виділяють три: інформативний, що складається з питань і відповідей; прескриптивний, що містить прохання, наказ або відмову; світський, спрямований на емоційне спілкування (скарги, хвастощі, захоплення, побоювання, страх і ін.).

На відміну від монологу і діалогу полеміка (фр. *Polemique* - суперечка, дискусія) - техніка переконання слухача або співрозмовника в своїй правоті. У даній ситуації у взаємодії комунікатора і комуніканта наявні конфронтація, протистояння, протиборство ідей і промов. Отже, полеміку можна визначити як боротьбу протилежних думок з будь-якого питання з метою захистити, відстояти свою точку зору і спростувати думку опонента. Різновидами полеміки виступають суперечка і дискусія. Що стосується спору, то під ним розуміється деяка розбіжність з якого-небудь предмету, при якому кожна зі сторін відстоює свою правоту. Як вважає Кожина М.Н., специфікою дискусії є публічне з'ясування думок сторін, знаходження правильного рішення спірної проблеми [16, с.15].

Існує два способи підтвердження власної правоти: переконання, пов'язане з впливом на емоції людини, і доказ, що базується на логіці.

Організуюючи усно -мовленнєве спілкування за допомогою запуску мовних механізмів, структурують передану - отримувану інформацію, систематизуючи окремі значущі мовні фрази, які називаються висловлюваннями. Останні позначають процес і одночасно словесний результат вирішення певної комунікативної задачі мовними засобами [59, с.81].

Інформативною одиницею комунікативного процесу зазвичай вважають сенс як відображення дійсності в індивідуальній свідомості мовця чи слухача. Основною одиницею говоріння визнається конкретне слово, пропозиція (висловлення), яка здійснюється в ході обміну інформацією між співрозмовниками [55, с.267].

У соціальному житті мотиви говоріння і слухання часто збігаються. Учасники комунікації в професійній і соціально-культурній сферах, обмінюючись думками з певної проблеми або сприймаючи інформацію, прагнуть отримати максимум знань про предмет обговорення. Прийнято вважати, що в вербальному (мовному) спілкуванні головну роль грає мовець. Однак роль слухача є не менше активною та важливою. Ступінь активності слухання диктується ситуацією, метою, характером взаємодії співрозмовників.

У процесі спілкування роль слухача проявляється як реактивний вид мовної діяльності, який здійснюється шляхом формування та формулювання думки у внутрішній мові. Ягубова Н.А. вказує, що внутрішня активність слухача виражається в рішенні розумових завдань вербальними засобами [49, с. 133]. У той же час саме слухання є умовою говоріння (листи). Людина думає в чотири рази швидше, ніж говорить. Основне завдання слухача - не справити гарну думку про себе у співрозмовника, а отримати необхідну інформацію, уважно і терпляче слухаючи. У плані зворотного зв'язку одиницею слухання називають смислове рішення, що відбувається в свідомості і зазвичай передують реальним діям [66, с.173].

Слухач, який поставив за мету зосередити увагу на найважливішому в одержуваній інформації, повинен попередньо вирішити, що для нього важливіше: дізнатися факти, дізнатися думку співрозмовника по одному з питань або з багатьох питань, просто оцінити його емоційний стан для продовження розмови. Швидкість мови нормальної людини 100 -150 слів в хвилину, а сприймаємо наслух - понад 500 слів за хвилину. Це, з одного боку, допомагає слухачеві прогнозувати та аналізувати сказане, а з іншого -

відводить увагу від важливого, зосереджуючись на словах співрозмовника. Киселюк Н. П. підкреслює, що хороші слухачі швидше привертають цікавого співрозмовника [14, с.15].

Як показує практика, вміння активного, результативного слухання, як і вміння виразної усної мови (говоріння), грамотного письма або швидкочитання, не даються "від природи", їх слід цілеспрямовано і регулярно формувати і розвивати [63, с.172]. Читання і лист є самодостатніми видами мовної діяльності, і тому розглядати їх необхідно відокремлено.

1.4. Поняття і функції невербальної комунікації в англійській мові

У науковій літературі виокремлюються два основних погляди на процес спілкування. На думку Аршави, І.Ф., з одного боку, спілкування ототожнюється з комунікацією та тлумачиться як цілеспрямований процес інформаційного обміну між двома й більше сутностями за допомогою певної семіотичної системи [3, с. 411]. З іншого боку, дослідники розрізняють ці поняття. Спілкування вважається більш загальним поняттям, специфічною формою взаємодії людини з іншими членами суспільства [43, с.281-282], а комунікація – конкретне поняття, яке розглядається в межах спілкування як смисловий та ідеально-змістовний аспект соціальної взаємодії [1, с.73]. У даному випадку, процес спілкування розглядається дослідниками на трьох рівнях: комунікативному (спілкування полягає в обміні інформацією між людьми, продуктами духовної сфери, ідеями, станом свідомості, почуттями), інтерактивному (спілкування орієнтоване на організацію взаємодій між людьми, тобто їхні особистісні характеристики) та перцептивному (спілкування охоплює процес сприйняття адресанта адресатом та навпаки).

Як вважає Сєрякова І.І., спільним для комунікації та спілкування є знаковий характер існування. Обидва процеси позначені, оформлені

вербально, або невербально, а людська думка, ідея матеріалізується у формі відповідного знаку – вербального (природна мова) або невербального (наприклад, архітектура, живопис, графіка тощо) [33, с.95].

Невербальні засоби спілкування – це елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень [10, с.187].

Всі явища невербальної комунікації та спілкування в наукових дослідженнях поділяють на відносно самостійні галузі наукових штудій [53, с. 11-12]: виражальні рухи або жести (периферійні зміни, які охоплюють весь організм під час переживання емоцій) та фізіономіку (експресія обличчя та статури людини, безвідносно до виражальних рухів, яка зумовлена самою структурою обличчя, черепу, тулуба, кінцівок).

Засоби невербальної комунікації та спілкування виконують інформативну, контактну, координаційну, емотивну функції, функцію розуміння смислу повідомлення, встановлення зв'язку та функцію впливу. Солощук Л. В. вказує, що емотивна функція, зокрема, полягає у збудженні необхідних емоційних переживань [37, с.282], тобто «обміні емоціями» між партнерами по спілкуванню та зміні власних переживань та станів.

У психології та лінгвістиці для позначення зовнішнього прояву емоцій використовуються як синонімічні наступні терміни: експресія емоцій, вираження емоцій, емоційне вираження, зовнішнє вираження емоцій, виражальні рухи, емоційні реакції. Загалом, експресія емоцій тлумачиться як сигнали та знаки (вербальні, жестові, мімічні), які інформують про емоційний стан суб'єкта [27, с.14].

Кожина М.Н. підкреслює, що класифікація невербальних засобів спілкування в психології та лінгвістиці, як правило, охоплює кінесичні (рухи тіла), просторові (організація поведінки та міжособистісна поведінка) та часові характеристики взаємодії [16, с.13].

Невербальними засобами вираження емоцій в англійській мові є: жести (*The man shrugged sadly*), міміка (*The man grinned*), постави людського тіла

(*He, incredibly, was standing for a moment, teetering on two withered legs*), хода (*She lunged forward*), контакт очима (*They stared at the block, trembling*), різноманітні психофізіологічні симптоми (*Hepaled; He broke into a fit of coughing*).

Провідна роль у даному випадку належить експресії обличчя, яка характеризує емоційний стан людини, її переживання та ставлення до оточуючої дійсності.

Наприклад, дієслово *to wince* (скривитися) в реченні *As the man drew closer, he winced* є характерним мимічним вираженням при переживанні індивідом емоції відрази та існує незалежно від мови, зберігаючи своє значення [5, с.107]. Щодо психомоторних засобів вираження емоцій (жестів, постав тіла та ін.), вони не мають значення поза вербальним висловлюванням, а тому виконують функції супроводу та підсилення (або доповнення).

На думку Маркелової Т.В., у зв'язку з цим, основні функції всіх невербальних засобів експресії емоцій зводяться до: повторення того, що вербально сказано; заміну частини вербального повідомлення невербальним засобом; доповнення або уточнення вербально оформленого повідомлення через невербальне; протиріччя/заперечення вербального твердження невербальним способом; наголошення на певних словах [22, с.107].

Отже, невербальні засоби вираження емоцій в англійській мові виконують експресивно-регулятивну роль у процесі комунікації, яка полягає у створенні психологічного контакту між партнерами, збагаченні значення слів та експресії емоцій.

1.5. Роль невербальних засобів спілкування у вираженні емоції інтересу в англomовному художньому дискурсі

Відповідно до думки Г. Крейдліна, який назвав науку, що досліджує невербальні засоби та невербальну поведінку, вживані в процесі комунікації,

невербальною семіотикою, ці засоби важливо досліджувати в системі з мовними [2, с. 381].

Це необхідно для правильної інтерпретації значення невербальних засобів, які можуть виявляти різні значення залежно від контексту їх уживання. Незважаючи на наявність значного корпусу досліджень, виконаних на стику невербалістики та емотиології [42, с. 15], емоція інтересу – одна з базових емоцій людини – не отримала належного висвітлення в цих працях. У зв'язку із цим, ми бачимо необхідність у поглибленні наших знань про інтерес, що дасть нам змогу повніше зрозуміти людську природу. Для цього ми вважаємо за необхідне дослідити вербальні та невербальні вияви цієї емоції в дискурсі. Як відомо, невербальна інформація характеризується різноманіттям форм вираження: вона передається голосом, жестами, виразом обличчя, дотиками, положенням тіла в просторі тощо [23, с.328].

У межах цієї роботи ми звертаємося до дослідження емоції інтересу, що базується на поєднанні вербальних та невербальних його виявів, і включатиме увагу до таких аспектів невербальної поведінки людини: окулесики (рухів очей та візуальної поведінки), кінесики (жестів та міміки), проксемики (положення тіла стосовно до об'єкта інтересу), паралінгвістики (голосового вираження інтересу), а також деякою мірою, гаптики (дотиків як вияву інтересу) [69, с.57].

Таким чином, досягнення поставленої мети потребує розв'язання таких завдань:

- окреслення кола найбільш поширених невербальних виявів емоції інтересу;
- дослідження цих виявів на прикладах відібраного з англomовних художніх творів ілюстративного матеріалу;
- класифікація невербальних виявів на основі каналу їх передачі та взаємодії з вербальними засобами;
- підведення підсумків про особливості взаємодії вербальних та

невербальних засобів для передачі інтересу в англomовному художньому дискурсі.

Засоби окулесики для позначення інтересу. Першим, на що звертають увагу дослідники вияву інтересу, є погляд. Він може фіксуватися на об'єкті або швидко переміщуватися, досліджуючи його. Голощук С.Л. вказує, що фіксація погляду свідчить про те, що людина повністю поглинена, заворожена об'єктом, а погляд, який швидко розглядає об'єкт – про те, що людина активно працює, прагнучи зрозуміти чи відчутти об'єкт [9, с. 13].

Наприклад: *The thin boy glanced swiftly back and forth between my friend and me (74, с. 138)*. Варто наголосити, що тривалий пильний погляд спрямований на людину, вважається в англomовному середовищі невічливим, а тому має бути переведений у бік, щоб не заважати людині, яка його викликала.

“Wow,” said Ron. He sat and stared at Harry for a few moments, then, as though he had suddenly realized what he was doing, he looked quickly out of the window again (88, с.45). У цьому фрагменті ми спостерігаємо вияв самоконтролю з боку спостерігача, який, усвідомлюючи неетичність своєї поведінки, швидко відводить погляд.

Про неприпустимість витріщання на людей (на тварин та об'єкти неживої природи ці обмеження не поширюються) свідчить наступний фрагмент, у якому мама забороняє донці подібну поведінку по відношенню до знаменитого хлопця: *“Oh, Mom, can I go on the train and see him, Mom, oh please. . . ” “You’ve already seen him, Ginny, and the poor boy isn’t something you goggle at in a zoo” (88, с. 96–97)*.

Занадто прискіпливий погляд може викликати в того, на кого він спрямований, розгубленість та сором, свідченням чого в наступному уривку є почервоніння: *The two boys gawked at him, and Harry felt himself turning red (88, с. 95)*.

Крім того, дослідження свідчать, що з виникненням інтересу, частота моргання зменшується, а зіниці розширюються [29, с. 295]. *‘Good,’ he said,*

his pupils dilating in a gratifying flicker of interest (88, c. 235).

Тим не менше, інтенсивна емоція інтересу може викликати й зворотню реакцію: відведення погляду, оскільки зорова інформація заважає осмислювати об'єкт [10, с. 103].

Кінетичні вияви інтересу. Загалом, емоція інтересу виявляється в рухах м'язів лоба та очей, які є типовими для уваги та концентрації, поворотом голови в напрямку джерела інтересу [8, с. 50]. *Harry wished he had about eight more eyes. He turned his head in every direction as they walked up the street, trying to look at everything at once: the shops, the things outside them, the people doing their shopping (88, c. 71).*

Горелов І.Н. підкреслює, що уже з перших днів життя дитина виявляє емоцію інтересу такими рухами – нахилом голови в бік об'єкта інтересу, трохи піднятими або злегка зведеними бровами, переміщенням погляду в напрямку об'єкта інтересу, злегка відкритим ротом або стисненими губами [10, с.109]. Про емоцію інтересу може свідчити як один із цих рухів, так і їх комбінація. *[...] they pointed and gazed open-mouthed as owl after owl sped overhead. Most of them had never seen an owl even at nighttime (88, c. 4).* Або: *She kept her voice low, too, and looked at me curiously, her head cocked to the side (88, c. 43).*

В обох фрагментах інтерес передається поєднанням візуального (*gazed, looked*) такінетичного (*pointed, open-mouthed, head cocked to the side*) виявів. Варто зазначити, що мімічне вираження інтересу, як правило, є короткочасним і триває від половини секунди до 4 – 5 секунд, тоді як нейронна активність є тривалішою. Тобто людина може відчувати інтерес і не виражаючи його мімічно [25, с.141].

Крім того, інтерес супроводжується і фізіологічною реакцією: зменшенням частоти серцевих скорочень, яка за кілька секунд повертається до норми. Тривале відчуття інтересу збільшує частоту серцебиття. *Harry picked it [the letter] up and stared at it, his heart twanging like a giant elastic band (88, c. 34).*

Крім того, посмішка є універсальним показником приємних емоцій. Тим не менше, посмішки бувають різними. Відповідно до думки Шевченко А.І., всі посмішки викликані приємними враженнями мають одну спільну рису – вони активують не лише м'язи навколо губ, але й навколо очей (з'являються гусячі лапки та зморшки під бровами) [47, с. 12]. Цю особливість помітив французький невролог Дюше де Болонь у 1862 році, на честь якого вона й була названа посмішкою Дюшена.

Провівши дослідження, П. Екман підтвердив, що навколоочні м'язи справді не скорочуються свідомим зусиллям волі (це може зробити лише 10% людей). Якщо діють навколоочні м'язи, напружуються повіки, опускаються брови, а також трохи піднімаються щоки. Посмішка, яка задіює м'язи не лише губ, але й очей, активує зони в мозку, які відповідають за неочікуване задоволення (ліва скронева та передня зона). Цього не відбувається, коли людина посміхається одними лише губами [56, с. 41]. *He was in the middle of something that looked very like a refusal, when his eyes snagged Ashling's and he stopped abruptly. 'Hi,' he mouthed, and gave her a huge smile, holding her eyes, projecting warmth. [...] She paused, looked from under her lashes and smiled (84, с. 164).*

Лише щира посмішка здатна викликати посмішку у відповідь, що й відбувається в попередньому фрагменті дискурсу. Крім того, ще одним можливим виявом інтересу є вказівний жест на об'єкт інтересу, який може бути виконаний головою чи рукою. Варто зазначити, що, якщо попередні вияви інтересу мали несвідомий характер та низький ступінь контрольованості, вказівний жест рукою чи головою є свідомим.

В англомовних країнах він вважається неввічливим (особливо рукою чи пальцем), тобто його вживання обмежується культурними нормами спільноти, а тому він є рідко вживаним і недоречним у більшості ситуацій. Вважаємо, що цим пояснюється те, що в прикладах ми побачимо його вживання лише дітьми, які ще не до кінця засвоїли етичні норми поведінки в суспільстві: *"What's that?" said one of the twins suddenly, pointing at Harry's*

lightning scar (89, с. 95).

Проксемічні вияви інтересу. Емоція інтересу звичайно викликає бажання наблизитися до джерела. Саме тому, вона асоціюється з такими діями, як нахил корпусу вперед, який указує на увагу в процесі комунікації (і не лише). Як вважає Почепцов Г.Г., така поведінка трактується мовцем як комплімент та заохочення продовжувати спілкування [26, с. 175]. *Something really extraordinary had to be inside this top security vault, Harry was sure, and he leaned forward eagerly, expecting to see fabulous jewels at the very least – but at first he thought it was empty* (89, с. 76).

Крім того, наближення до об'єкта інтересу може обмежуватися легким нахилом корпусу, а й виявлятися в буквальному переміщенні в напрямку до нього. У наступному прикладі дівчина Май викликає інтерес жінок своєю екзотичною зовнішністю, що виявляється в їх бажанні знаходитися ближче до неї в приміщенні. Їх “притягує” до місця, де вона знаходиться: *Trix and Lisa also gravitated immediately to Ashling’s desk, reeled by avid interest in the exotic Mai* (84, с. 243).

Паралінгвістичні вияви інтересу. На думку Глазунова С.М., голосове вираження інтересу виявляється в пришвидшеному темпі мовлення та ширшому діапазоні голосу [8, с. 48]. Найбільш цікаві моменти можуть виділятися голосом, а на письмі – графічно (курсивом чи іншими змінами шрифту), що свідчить про важливість інтонаційної передачі інтересу в процесі спілкування.

Наприклад, у цьому фрагменті інтонаційні особливості висловлення передаються поєднанням графічних та мовних засобів (прислівник *eagerly*, який описує спосіб висловлення): *“Kept what fromme?” said Harry eagerly* (89, с. 50).

А в наступному прикладі прислівник *energetically* позначає, крім ставлення до повідомлення, ще й пришвидшений темп мовлення: *‘Tell me everything, everything, about this great newjob,’ Dylan ordered energetically. ‘I want to know allabout it’* (84, с. 190).

Інтонація здатна викрити нещирість емоцій, через що герой наступного уривку, Гаррі, намагається контролювати тон голосу, щоб необразити почуттів друга, видавши своє істинне ставлення до предмета розмови – відразу – за інтерес. *“What are they, Hagrid?” asked Harry, trying to sound interested rather than revolted, but putting down his rock cake all the same. “Jus’ giant grubs,” said Hagrid. “And they grow into . . . ?” said Ron, looking apprehensive. “They won’ grow inter nuthin’,” said Hagrid. “I got ’em ter feed ter Aragog.” (88, c. 230).*

А в наступному уривку саме інтонація (питання поставлене мляво – *dully*) дає змогу відчутти нещирий характер інтересу, який виступає швидше виявом ввічливості, ніж справжнім зацікавленням: *“Why?” I wondered dully (89, c. 81).*

Таке саме й інтерес. Такий вияв інтересу, як дотик є однією з форм вираження перцептивного інтересу, який базується на залученні різних органів чуття, зокрема й дотику: *She pinched its [of the cactus] fleshy pads with curiosity (96, c. 148).*

Взаємодія вербальних та невербальних засобів. Незважаючи на різноманіття відтінків та нюансів почуттів, які здатні передавати невербальні засоби, вони рідко вживаються самостійно, адже спілкування – це, насамперед обмін вербальними репліками. Без вербального компонента успішна комунікація буває неможливою, адже правильна інтерпретація невербальної поведінки співбесідника вимагає від особи високої концентрації уваги, соціального досвіду, близького знайомства зі співрозмовником та знання його звичок, урахування ситуації спілкування тощо.

Тому дослідження особливостей вираження інтересу буде неповним без врахування взаємодії вербального та невербального. Вважаємо доречним застосувати класифікацію, розроблену Л.В. Солощук у своєму дисертаційному дослідженні, де вона виділяє чотири основні принципи взаємодії вербальних і невербальних компонентів комунікації в межах однієї

репліки:

- 1) принцип координації;
- 2) принцип субординації;
- 3) принцип ідентифікації;
- 4) принцип контрадикції [37, с. 84].

Координативний тип взаємозв'язку вербальних і невербальних компонентів у межах репліки маємо в тих випадках, коли і вербальна, і невербальна складові містять ідентичну базову інформацію, яка є семантично односпрямованою та інформативно ідентичною [71, с.11]. Інакше кажучи, зміст репліки і на вербальному, і на невербальному рівні гіпотетично є мінімально достатнім для збереження дискурсивної цілісності діалогу [4, с. 126]. *“Blimey . . . private lessons with Dumbledore!” said Ron, looking impressed. “I wonder why he’s . . . ?” (88, с. 97). Harry sat up straight, interested. It was not like Malfoy to pass up the chance to demonstrate his power as prefect, which he had happily abused all the previous year. “What did he do when he saw you?” (88, с. 140).*

В обох прикладах вербальний та невербальний канали передають одне й те ж саме – вияв інтересу стосовно до почутого повідомлення. Застосування одного з каналів було б достатнім для успішного розшифрування реакції співрозмовника. Тим не менш, невербальна реакція є несвідомою, а тому лише підтверджує вербальну відповідь. Як вважає Киселюк Н.П., субординативний тип взаємозв'язку вербальних і невербальних компонентів у межах однієї репліки відбувається в тих випадках, коли інформація в репліці розподіляється між вербальним і невербальним каналами, елімінація одного зі складників веде до порушення комунікативної цілісності репліки і створює інформативний дисонанс у рамках діалогічного дискурсу [14, с. 16].

Мовці вдаються до такого типу побудови реплік у випадках, коли мовне вираження змісту, наявного в їхніх репліках невербально, “звучатиме” невічливо [4, с. 98]. *He glanced at Harry and then looked quickly out of the window, pretending he hadn't looked. “Are you really Harry Potter?” Ron blurted*

out. Harry nodded (89, c. 98).

У наведеному прикладі саме невербальна поведінка свідчить про наявність сильного інтересу хлопця до свого сусіда в купе, якого той упізнає за його зовнішнім виглядом, проте намагається приховати надмірне зацікавлення його особою, відводячи прискіпливий погляд та маскуючи його простим ненав'язливим запитанням [62, с.121].

Як вважає А. Пиз, взаємодія вербальних і невербальних компонентів за принципом ідентифікації реалізується в тих випадках, коли структурно-семантична організація вербального висловлення не є інформативно достатньою для вираження його комунікативної спрямованості. Тобто сутність цього принципу полягає у визначенні інтенціональної спрямованості синтаксично та семантично ідентичних висловлень за допомогою їх відповідного невербального оформлення [24, с. 187].

У цьому випадку адресант свідомо виражає своє істинне ставлення через невербальний канал, що є необхідним для досягнення порозуміння зі співрозмовником. *“You are forgetting . . . you have already destroyed one of them. And I have destroyed another.” “You have?” said Harry eagerly (89, c. 112).*

Без паралінгвального вираження емоції інтересу репліку *“You have?”* можна проінтерпретувати як вираження сумніву, недовіри, скепсису, образи, гніву та багатьох інших емоцій, що зробило б комунікацію неуспішною. У випадку контрадикторної взаємодії вербальним і невербальним каналами передається інформація, яка є протилежно спрямованою за комунікативним змістом. На думку Шаховського В.І., у взаємодії вербального і невербального компонентів висловлення виявляється семантична неузгодженість, вони суперечать один одному [45, с. 3].

Взаємодія вербальних та невербальних засобів за принципом контрадикції буває спричинена неможливістю висловити правдиве ставлення через вимоги етикету або наявність певних несприятливих для спілкування обставин (сторонніх слухачів), або небажанням мовця виявити

свої справжні наміри. *“I was interested to see your new Patronus.” [...] “I think you were better off with the old one,” said Snape, the malice in his voice unmistakable. “The new one looks weak” (89, c. 160).*

У цьому прикладі мовець не може відверто висловити свою зневагу колезі, тому вуалює її коментарем нейтрального характеру, висловленим зі злою інтонацією, що робить очевидними його справжні наміри. А в наступному фрагменті відсутність інтересу, незважаючи на поставлене запитання, є очевидним з манери його задавання (через стиснені зуби), що є виявом стриманої люті, яку мовець намагається тимчасово приховати (до моменту, коли зустрине об'єкта своєї емоції). *“D’you know how much we lost by?” he asked Ron through clenched teeth. “Well, yeah I do,” said Ron apologetically. “Final score was three hundred and twenty to sixty.” “Brilliant,” said Harry savagely. “Really brilliant! When I get hold of McLaggen —” (89, c. 127).*

На основі викладеного вище матеріалу можна зробити такі висновки про роль невербальних засобів у вираженні емоції інтересу. Інтерес може виражатися як вербально (прямою номінацією своїх почуттів, запитанням), так і невербально (одним або кількома невербальними маркерами), які звичайно вживаються паралельно [60, с.121].

Для вираження інтересу використовуються такі невербальні засоби, як погляд, переміщення в просторі, дотик, жести, голосові варіації. У разі співіснування вербального та невербального компонента, вони можуть взаємодіяти за чотирма принципами: координації, субординації, ідентифікації та контрадикції.

Більш інформативним виступає невербальний канал, який здатен передати більше нюансів емоції, що виражається. Крім того, невербальний канал є більш надійним (якщо інформація з двох каналів суперечить одна одній).

Загалом, невербальним засобам вираження інтересу надають перевагу в ситуаціях, де відверте вираження емоцій вважається неввічливим,

суперечить прийнятим у суспільстві нормам, або, за необхідності, пом'якшити ефект вираженої емоції.

Висновки до розділу I

Існують такі базові емоційні стани як: задоволення, інтерес, презирство, сум, сором, гнів, здивування, відраза .

Існує два способи вираження емоцій: вербальний, тобто за допомогою мовних засобів, та невербальний - за допомогою міміки, жестів та пантоміміки.

Треба визнати, що другий спосіб переважає над першим, оскільки емоція - це короткотривале почуття і ми нерідко відчуваємо труднощі, намагаючись підібрати найбільш влучні мовні засоби її вираження.

Як було визначено, емоція інтересу базується на поєднанні вербальних та невербальних її виявів та зосереджується на таких аспектах невербальної поведінки людини як окулесика (рух очей та візуальна поведінка), кінесика (жестів та міміки), проксемика (положення тіла стосовно до об'єкта інтересу), паралінгвістика (голосового вираження інтересу), а також гаптика (дотик як вияву інтересу). Наприклад, фіксація погляду свідчить про те, що людина повністю поглинена, заворожена об'єктом, а погляд, який швидко розглядає об'єкт – про те, що людина активно працює, прагнучи зрозуміти чи відчути об'єкт. Але варто наголосити, що тривалий пильний погляд спрямований на людину, вважається в англomовному середовищі неввічливим, а тому має бути переведений у бік, щоб не заважати людині, яка його викликала.

Для вираження інтересу використовуються такі невербальні засоби, як погляд, переміщення в просторі, дотик, жести, голосові варіації. У разі співіснування вербального та невербального компонента, вони можуть взаємодіяти за чотирма принципами: координації, субординації, ідентифікації та контрадикції.

Взаємозв'язок вербальних і невербальних компонентів у межах однієї репліки відбувається в тих випадках, коли інформація в репліці розподіляється між вербальним і невербальним каналами, елімінація одного

зі складників веде до порушення комунікативної цілісності репліки і створює інформативний дисонанс у рамках діалогічного дискурсу. Наприклад, без паралінгвального вираження емоції інтересу репліку “*You have?*” можна проінтерпретувати як вираження сумніву, недовіри, скепсису, образи, гніву та багатьох інших емоцій, що зробило б комунікацію неуспішною.

Підводячи підсумки, можна підкреслити, що без вербального компонента успішна комунікація буває неможливою, адже правильна інтерпретація невербальної поведінки співбесідника вимагає від особи високої концентрації уваги, соціального досвіду, близького знайомства зі співрозмовником та знання його звичок.

Таким чином, саме невербальні засоби можуть передавати міжособистісні настанови та акцентувати вербальні висловлювання. Зрозуміти справжні почуття співрозмовника, емоції та його потаємні думки можна, якщо досконало пізнати всі невербальні сигнали, і таким чином досягти поставленої комунікативної мети.

**РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЕРБАЛЬНИХ І
НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ У ТВОРІ
ДЕНА БРАУНА «КОД ДА ВІНЧІ»**

**2.1. Вербальні засоби на позначення емоцій у творі Дена
Брауна «Код да Вінчі»**

Досліджений роман Дена Брауна «Код да Вінчі» став бестселером та завоював симпатію читачів усього світу. Кожен окремий герой вирізняється харизматичністю, особливими рисами характеру, манерами поведінки, що відображається на задіяній лексиці у різноманітних мовленнєвих ситуаціях.

Виконуючи мовний аналіз роману «Код да Вінчі», лексичні засоби було поділено на такі групи: запозичення, терміни, колоквіалізми, фразеологізми, сленг, професіоналізми, архаїзми, аббревіатури, американізми, неологізми (див. таблицю 2.1).

Таблиця 2.1. Основні групи лексичних засобів

Назва лексичної фігури	Кількість у тексті	Відсоткове співвідношення
Запозичення	92	33,6 %
Терміни	84	30,7%
Колоквіалізми	46	16,8%
Фразеологізми	14	5,1%
Сленг	11	4%
Професіоналізми	8	2,9%
Архаїзми	8	2,9%
Абревіатура	8	2,9%

Американізми	3	1,1%
Усього	274	100%

Найчисельнішою групою є запозичення – слова, що є запозиченими з інших мов у мову оригіналу тексту. У творі вони становлять 33,6% від загальної кількості лексичних засобів у творі (див. таблиця 2.1). Більшість запозичень у творі є загальноновживаними, тобто протягом довгого періоду формування мови ці слова вже стали власне англійськими, незважаючи на те, що мають різне походження. Використання таких слів не потребує специфічних умов та вживаються носіями мови у повсякденному реальному житті.

Аналізуюючи текст роману, усі запозичення після детального вивчення можна класифікувати відносно мови, із якої вони походять: французькі, латинські, іспанські, італійські та грецькі.

До першої групи ми відносимо одиниці, запозичені із французької мови: *parquet, meridian, boulevard, essence*.

Другу групу запозичень становлять лексеми, що походять із латинської мови, а саме: *ratio, scholar, status, mystery*.

Третя, четверта та п'ята групи характеризуються запозиченнями із іспанської, італійської та грецької мови, відповідно: *cigar, fresco, myth*.

Розглянемо приклад вживання запозичення у реченні:

In paganism, women were worshiped as a route to heaven... (74, c.101).

Персонаж вживає запозичене із французької мови слово «*route*», котре, подібно до запозичень із інших груп, не несе специфічного смислового навантаження, оскільки є загальноприйнятним у повсякденному житті носіїв англійської мови.

І ще однією численною групою лексичних засобів терміни – слова, що однозначно та чітко пояснюють певне поняття в межах спеціальної сфери і, як зазначала О.А. Сербенська, при цьому не мають особливого емоційного

забарвлення [31, с. 202]. Їхня частка у творі становить 30,7 % (див. таблицю 2.1). Сюжет роману охоплює різноманітні сфери життя, саме тому текст містить низку застосованих термінів із таких галузей, як релігія, криміналістика, астрономія, мистецтво, медицина.

Численною групою є терміни, сферою вживання яких є релігія: *Lord, cherub, Venus, gospel*.

Як приклад вживання релігійних термінів можна навести речення:

Jewish...Christian, Egyptian...Masonic, pagan... Templar crosses, pyramids (74, с.58).

Головний герой використовує відразу три терміни на позначення релігій, чий символи він зумів роздивитись у інтер'єрі Росслінської каплиці.

Група термінів зі сфери криміналістики охоплює такі одиниці: *criminal, killer, crime scene, suspect*. Наприклад:

The suspects Neveu and Langdon are likely at that location (74, с.183).

У реченні персонаж уживає термін «*suspects*», оскільки за відсутності прямих доказів та без доведення вини головні герої у ході розслідування злочину є лише підозрюваними.

І ще однією численною групою за кількістю термінологічних одиниць, що до неї належать, є астрономічні терміни: *solar system, planet, constellation, moon*.

Наприклад:

Solar system. The planets. Constellations. Signs of the zodiac. See, our moon is missing. The moons of Saturn and Jupiter. They're not here. (74, с.152).

Вживання термінів у цьому уривку вказує на те, що герой є добре обізнаним у сфері астрономії, оскільки він без труднощів розпізнає відмінність між зображеними небесними тілами.

До групи термінів, що вживаються у галузі мистецтва, ми віднесли такі одиниці: *museum, gallery, painting, effigy*. Наприклад:

I trust you recognize “The Last Supper” the great fresco by Leonardo da Vinci. (74, с.305).

У реченні герой вживає термін, щоб визначити, до якого виду прикладного мистецтва належить твір видатного художника.

Останньою групою є медичні терміни, а саме: *catatonic*, *tracheotomy*, *allergy*.

Розглянемо таке речення:

When they found him, he was nearly catatonic (74, c.245).

У реченні вжито термін з метою найточнішого відображення фізіологічного стану персонажа.

Чисельною за кількістю вжитих лексем є група колоквіалізмів – загальноновживані слова, що використовуються в неофіційному, повсякденному мовленні та, на думку Л.Л. Славова, є неприйнятними у ввічливій розмові [35, с. 169]. У аналізованому творі вони складають 16,8% від загальної кількості лексичних одиниць у вибірці (див. таблицю 2.1).

Усі наявні у тексті колоквіалізми можна поділити на групи за такими ознаками:

- неформальні назви осіб;
- ствердження або заперечення, а також вигуки;
- спрощення та скорочення граматичних форм.

До першої групи колоквіалізмів ми відносимо такі лексеми: *my dear*, *fellow*, *man*, *mate*, вживання яких можна розглянути на прикладі такого речення:

There's your problem, mate. It's your basic linguistic coincidence (74, c.211), де персонаж як приклад розмовної лексики вживає слово «*mate*», щоб передати неформальність ситуації та манеру спілкування, притаманну певній віковій категорії – молоді [70, с.185].

Другою численною групою є колоквіалізми, що позначають вираження ствердження, заперечення та вигуки: *My God*, *yeah*, *excellent*. Наприклад:

My God, I don't believe this (74, c.232).

У поданому реченні вигук надає мові персонажа експресивність та відображає його щире здивування під час моменту мовлення.

До третьої групи ми відносимо такі колоквіалізми: *it's, you've, wouldn't, would've*.

Як приклад розглянемо таке речення:

So Sauniere requested tonight's meeting (74, c.115).

Персонаж використовує у розмові лексему «*tonight's*», що передає неформальність спілкування із підозрюваним та створює невимушену атмосферу, що є методом поліції для отримання необхідної інформації.

Сербенська О. А. підкреслює, що не менш важливою групою лексичних засобів є фразеологізми – стійкі та неподільні вирази чи словосполучення, котрі можна замінити певним синонімічним словом [31, с.203].

У досліджуваному тексті вони складають 5,1 % (див. таблицю 2.1). До цієї групи лексичних засобів відносяться такі фігури: *to have somebody on a little leash, to keep somebody's chest close to somebody's cards, to play to somebody's vanity*.

Як приклад вживання фразеологізмів можна навести таке речення:

So, you want to keep our chest close to our cards, yes? (74, c.197).

У поданому реченні головна героїня вживає таку лексичну одиницю, що вказує на високий рівень знання англійської мови та освіченість, незважаючи на те, що вона є уродженкою Франції, а також експресивність та емоційність її мовлення.

Чисельною є група сленгізми – слова, що на думку Кнапп М. Л., характеризуються специфічним вживанням між особами певного соціального прошарку або професійної діяльності [15, с.107]. Особливістю цих лексем є те, що вони відзначаються експресивністю, емотивністю та неофіційністю. Відсоткове відношення сленгу в аналізованому тексті складає 4% (див. таблицю 2.1).

До групи сленгізмів належать наступні лексичні одиниці: *wanna, learp, cop, comfy*.

Як приклад вживання цих лексем можна навести таке речення:

Everyone comfy? I just wanna splash some water on my face (74, c.267).

Автор вживає у тексті сленгізми, щоб передати неформальність та невимушеність мовленнєвої ситуації між персонажами, що перебувають у дружніх або ж у близьких стосунках. Важливо зауважити, що сленгізми широко використовуються усіма представниками англомовного населення, незалежно від класової диференціації та економічного чинника – різняться лише сфера їхнього вживання.

Професіоналізми складають не менш важливу групу лексичних одиниць – слова, котрі, подібно до термінів, використовуються представниками певної професії або певного роду занять [41, с.160].

Їхня частка у досліджуваному романі становить 2,9% (див. таблицю 2.1).
Наприклад: *panel, confession, case, guardian*.

Розглянемо таке речення:

He can arrest you and detain you for months while he builds a case (74, с.326).

У цьому прикладі слово «*case*» вжито у більш специфічному значенні «справа», що вказує на основну функцію професіоналізмів – логічно обґрунтувати мову спеціалістів певної галузі та зробити її економнішою.

Чисельною групою є аббревіатури – це об'єднання скорочених основ, скорочених і повних основ з утворенням нового похідного слова [44, с.111-112]. Ця група лексичних засобів у досліджуваному творі становить 2,9 % (див. таблицю 2.1).

До цієї групи належать такі одиниці: *PHI, GPS, UFO, ID, DNA*.

Наприклад:

Once the sarcophagus is destroyed, DNA testing will be impossible (74, с.241).

Наведена у поданому реченні аббревіатура не має специфічного емоційного забарвлення, оскільки є загальноновживаною.

Окрім вищезгаданих стилістичних засобів було виявлено ще одну групу тропів – застарілі слова – це лексеми, що вийшли із загального вжитку та перейшли до пасивного запасу певної мови [31, с.204]. Їхня частка у аналізованому тексті становить 2,9% (див. таблицю 2.1).

Наприклад: *underneath, hitherto, shalt, thou*.

Як приклад наведемо таке речення:

Hitherto shalt thou come...but no further (74, c.286).

Персонаж вживає у своїй мові застарілі слова, цитуючи Книгу Іова – книгу Старого Завіту.

Американізми складають не менш важливу групу лексичних одиниць – це діалектизми американської англійської мови, слова або значення слів, що на думку Голощук С.Л., є загальноприйнятим у американському діалекті, але не вживаються за межами Сполучених Штатів Америки у інших діалектах англійської мови [9, с.15]. Відсоткове відношення американізмів у досліджуваному тексті становить 1,1% (див. таблицю 2.1). Наприклад: *restroom, artifact, trunk*.

Розглянемо такий приклад:

Is there a restroom I could use? (74, c.173)

У цьому реченні, як і у інших випадках, американізм не несе ніякого експресивного забарвлення, а лише вказує на те, що головний герой є громадянином Сполучених Штатів Америки і тому розмовляє американським варіантом англійської мови.

Отже, у тексті аналізованого твору вжито низку лексичних засобів, серед яких терміни, колоквіалізми, запозичення, сленгізми, фразеологізми, професіоналізми, аббревіатури, архаїзми та неологізми. Вони використовуються автором для збагачення мови персонажів та надання їй особливої виразності, емоційності та експресивності. Такі лексичні одиниці сприяють кращому розумінню мовленнєвої ситуації між героями, їхніх переживань та почуттів.

2.2. Особливості невербальних засобів вираження емоцій у творі Д. Брауна «Код да Вінчі»

У романах Дена Брауна поряд з алюзією широко використовується символ. Як вважає Джеймс Раштон, символ, хоч і не може бути зарахований

до ряду інтертекстуальних явищ, але він схожий з алюзією своєю структурою і набором функцій [65, с.236]. І символ, і алюзія мають знакову структуру: на рівні тексту є маркер, а прихована за ним інформація повинна бути відновлена читачем з опорою на фонові знання. Відмінність символу від алюзії полягає в тому, що а) імпліцитно інформація, закладена в ньому, не може бути декодована однозначно, так як символ має множинні інтерпретації б) символ не створює зв'язків між двома літературними текстами.

Будучи знаком, символ вербально маркований в тексті і має свій денотат, який може визначатися неоднозначно, на відміну від алюзії. Однак символ і алюзія схожі в функціональному аспекті. На думку Девіда Дейчеса, «літературний символ направляє інтелектуальну й емоційну увагу читача (одночасно активні) за допомогою образу, висловлювання або вербально відтвореної ситуації в область знань, яка не може бути безпосередньо описана будь-яким іншим чином без втрати сенсу» [33, с. 10].

Алюзія, якщо її маркер розпізнаний в тексті, теж звертає увагу читача на певну область знань, активізуючи його інтелектуальну діяльність. Цією загальною властивістю алюзії і символу і користується Ден Браун у своїй прозі, підтримуючи за рахунок функцій, які виконуються алюзією і символом, жанрову своєрідність своїх романів.

Роман Дена Брауна «Код да Вінчі», що став бестселером 2003 року, досі викликає суперечливі відгуки. «Код да Вінчі» - це роман «інтелектуальний детектив-головоломка». Роман являє собою пошук скарби - Святого Грааля, шлях до якого вказують інтелектуальні загадки і головоломки, створені за допомогою символів і алюзій.

У епіграфі роману Ден Браун розміщує наступну інформацію: «У книзі представлені точні описи творів мистецтва, архітектури, документів і таємних ритуалів.». Сила впливу цього повідомлення на читача збільшується за рахунок переміщення його в сильну позицію тексту роману - позицію епіграфу. Ден Браун готує, таким чином, недосвідченого читача до того, щоб

він з більшою готовністю сприйняв ідеї, викладені в романі.

Текст роману має зв'язок з невербальними прецедентними текстами, які марковані номінативно: Луврська піраміда, картини Леонардо да Вінчі «Вітрувіанська людина», «Таємна вечеря», «Мадонна в гроті», «Мона Ліза».

Луврська піраміда (*La Pyramide*) - значна конструкція зі скла і металу, що служить входом в Лувр, була побудована в 1989 р за проектом відомого американського архітектора китайського походження Бей Юймінг (англ. *Ieoh Ming Pei* - Йо Мінг Пей).

Піраміда, як геометрична форма, часто є символом. Для того, щоб читацьку увагу було привернуто до піраміди як до символу і для того, щоб обмежити надто велике трактування цього символу, Ден Браун призводить додаткові характеристики Луврської піраміди: "*Franzois Mitterrand had an affinity for Egyptian culture that was so all-consuming that the French still referred to him as the Sphinx.* " (74, с.217).

Назвавши президента Франції, з ініціативи якого була побудована піраміда, Сфінксом, Ден Браун зміцнює виниклі вже, можливо, у читача асоціації з древніми єгипетськими пірамідами - одним з найвеличніших і загадкових пам'яток архітектури на нашій планеті. Остання характеристика підкреслюється в наведеній вище цитаті: в ній згадується Сфінкс - міфічна істота, що загадували загадки царя Едіпа в античній трагедії. Крім цього, в Стародавньому Єгипті скульптурні зображення сфінксів розміщувалися перед входом в храми, охороняючи божественні таємниці від непосвячених. У масонської традиції зображення сфінкса символізує таємницю.

Описуючи Луврську піраміду, Ден Браун також описує кількість скляних панелей, які, на його думку, було використано при будівництві піраміди - 666 штук, що відповідає «числу Звіра», згадуваного в останній книзі Біблії (Одкровення або Апокаліпсис). Така додаткова інформація надає читачеві ще більшу впевненість в тому, що піраміда зберігає в собі таємницю, і ця таємниця похмура і зловісна, особливо в християнському розумінні. Слід зазначити, що в наведеному прикладі Нумерологічна алюзія

до книги Апокаліпсису не базується на реальних фактах, оскільки Луврська піраміда складається з 673 скляних панелей. Алюзія до Біблії в розглянутому прикладі виконує персуазивну функцію. Підкріплення впливом епіграфу роману, вона змушує читача повірити в наведену інформацію, і, заінтригувавши його незвичайними фактами, сприяє його занурення в містичну атмосферу роману, залучаючи його тим самим в процес активного читання.

Піраміда як символ виконує текстоструктуруючу функцію та функцію підтримки сюжету. Крім цього, піраміда як компонент загадок, які розгадують герої книги, виконує пророцьку функцію. Крім Луврської піраміди, в тексті роману наводиться опис двох інших пірамід - перевернута піраміда і мала піраміда на підлозі підземного поверху Лувра. Згідно з трактуванням, прийнятого в романі, ці піраміди символізують дві протилежні сутності (чоловіче-жіноче в контексті роману). Розташовані один навпроти одного, вони символізують єднання чоловічого і жіночого начал, а також, за сюжетом роману, вказують на місце поховання Марії Магдалини.

Наскрізною алюзією роману «Код да Вінчі» є алюзія на історію пошуку Святого Граалю. Зазвичай вважалося, що Грааль - чаша, якою користувалися Христос і апостоли під час Таємної вечері, будучи чашею (чашею для причастя) першої літургії.

Однак Грааль ніколи не згадувався в канонічних церковних текстах. Пошуки Граалю як матеріального предмета - чаші або ж іншого об'єкта - проводилися в Середні століття. Однак Грааль поступово став розумітися не тільки як дорогоцінний предмет, а в більшій мірі як символ духовного пошуку людини.

У романі «Код да Вінчі» Дена Брауна професор Ленгдон і Софі Неві здійснюють похід за Святим Граалем. Герої шукають матеріальний об'єкт, але в кінці роману дізнаються, що Грааль, який вони так хотіли знайти - це Софі Неві, в якій, відповідно до сюжету, тече кров Христа. У переносному

сенсі Софі є посудиною для крові Христової - чашею Грааля. Крім цього, вона жінка, а посудина є символом жіночого начала, як неодноразово підкреслюється в «Коді да Вінчі».

Таким чином, згідно з Деном Брауном, Грааль - це а) людина б) документи, що свідчать про те, що існують нащадки Ісуса в) внутрішній пошук людини, продиктований його прагненнями стати краще і чистіше.

Можна зробити висновок, що наскрізна алюзія на легенди про Грааль в романі «Код да Вини» відсилає, швидше за все, до роману «Парцифаль» Вольфрама фон Ешенбаха, в якому пошук Грааля - це духовний шлях до вищих цінностей. Наскрізна алюзія на легенди про пошук Грааля виконує в романі «Код да Вінчі» текстоструктурну функцію, пророцьку функцію, функцію підтримки сюжету.

У тексті роману «Код да Вінчі» присутні також релятивних алюзії на легенди про Грааль: *"As he and Fache drew nearer the alcove, Langdon peered down a short hallway, into Sauniere's luxurious study - warm wood, Old Master paintings, and an enormous antique desk on which stood a two-foot-tall model of a knight in full armor."* (74, с.94). Опис фігурки лицаря підтримує відсилання до легенди про Грааль, головний герой якої в найбільш відомих трактуваннях - лицар Парцифаль.

Володіння Лі Тібінга, бажаючим заволодіти Граалем, лицарським титулом, також є релятивною алюзією на легенду про Грааль і виконує пророцьку функцію. Одна з головних інтриг роману будується на обдуреному очікуванні читача, який, витягуючи імпліцитну інформацію з алюзії на сказання про Грааль, може припустити, що герой-лицар не зробить неблагородних вчинків. Однак саме Тібінг є винуватцем усіх нещасть Софі Неві і професора Ленгдона. Навіть іграшковий лицар на столі у Соньєра служить безчесній справі, так як Лі Тібінг постачає фігурку лицаря підслуховує пристроєм. Таким чином, лицарі в романі «Код да Вінчі» аж ніяк не настільки шляхетні і чисті, як у легендах про Грааль.

Алюзії до невербальних прецедентних текстів - картинам Леонардо да

Вінчі «Мона Ліза», «Мадонна в гроті», «Таємна вечора» є наскрізними, виконуючи функцію підтримання сюжету, так як в них міститься імпліцитно інформація, яка направляє героїв в їх пошуку святого Грааля. Невербальні прецедентні тексти - важлива складова коду, який розшифровують герої - «коду да Вінчі».

Відсилання до невербального прецедентного тексту - до картини «Таємна вечеря» Леонардо да Вінчі виконує текстоструктуруючу функцію та функцію передбачення. «Таємна вечеря», відповідно до інтерпретації Дена Брауна, несе в собі наступну інформацію: праворуч від Ісуса зображений не Іоанн, а Марія Магдалина, так як обличчя людини, зображеного на полотні, дуже жіночно. Крім цього, у нього червоно-руде волосся (червоний - колір крові Христової, яка, згідно з Деном Брауном, тече в жилах його нащадків). Людина, зображена на картині «Таємна вечеря», розташована по праву руку від Христа - на почесному місці. Ісус і Магдалина зображені таким чином, що між ними можна вписати перевернуту піраміду - V, «чашу Грааля», що є символом жіночого начала, відповідно до трактування Дена Брауна. Символіка квітів убрань Ісуса і Магдалини (червоний і синій) розшифровується, згідно середньовічної традиції як королівська кров. Цікавий також той факт, що на столі у апостолів немає чаші Святого Грааля, а замість цього перед кожним з них зображений свій маленький кубок. Таким чином, як підсумовує Ден Браун, Святий Грааль, який неодмінно повинен бути зображений в «Таємній вечері» - це Марія Магдалина, дружина Ісуса. Вона є тією чашею, яка несе в собі кров Христову, так як, згідно Дену Брауну, вона стала матір'ю дитини Христа.

Алюзія на картину да Вінчі «Вітрувіанська людина» маркована в тексті роману у вигляді опису: *"To Langdon's amazement, a rudimentary circle glowed around the curator's body. Sauniere had apparently lay down and swung the pen around himself in several long arcs, essentially inscribing himself inside a circle. In a flash, the meaning became clear. "The Vitruvian Man," Langdon gasped.*

Sauniire had created a life-sized replica of Leonardo da Vinci's most famous sketch. " (74, c.254).

Алюзія на малюнок Леонардо да Вінчі виконує текстоструктуруючу функцію і передбачувану функцію. Для того, щоб відсилання до прецедентного невербального тексту «Вітрувіанська людина» виконала свої функції навіть в тому випадку, якщо читач не володіє фоновими знаннями, достатніми для декодування імпліцитної інформації, Ден Браун вносить в книгу довідковий матеріал про «Вітрувіанську людину», який подається в вигляді лекції професора Ленгдона: *"He pulled up another slide - a pale yellow parchment displaying Leonardo da Vinci's famous male nude - The Vitruvian Man - named for Marcus Vitruvius, the brilliant Roman architect who praised the Divine Proportion in his text De Architectura . "(74, c.146).*

«Божественна пропорція» (число фі) - символ, що виконує текстоструктуруючу функцію в романі, так як число «фе» є основою більшості головоломок, які розгадують герої.

У лекції професора Ленгдон, вказується, що число «фе», що лежить в основі пропорцій «Вітрувіанської людини», дуже поширене в живій природі, за що і отримало назву "божественної пропорції".

Софі Неві не тільки має в своєму імені «божественну пропорцію» - число «фе». Її прізвище *Neveu* є анаграмою *Ni Eve* - «нова Єва». У християнстві Софія означає «Премудрість Божа», число «фе» в ім'я Софі символізує досконалість, а ім'я *Eve* є алюзією до тексту Старого завіту про створену Богом першу жінку Єву.

Таким чином, ім'я Софі Неві насичене імпліцитною інформацією. Релятивні алюзії і символ, що становлять основу імені Софі Неві, виконують оціночно-характеризуючу функцію.

До тексту Старого завіту, який оповідає про гріхопадіння людини, відсилає також і згадка яблука в романі. «*APPLE*» - це пароль від криптекс із зазначенням на місце розташування поховання Марії Магдалини. Пароль професор Ленгдон обчислює так: яблуко - це той сферичний предмет, який

підштовхнув Ньютона на відкриття сили тяжіння, що накликали на нього, згодом, гнів церкви.

У той же час яблуко пізнання, з'їдене Адамом і Євою, накликали на них гнів Господа. В даному випадку алюзія має два денотата: загальновідомий історичний факт і текст Старого завіту. Алюзія виконує функцію пізнавання і парольну функцію.

Як показує дослідження, і символи, і алюзії роману «Код да Вінчі» виконують в тексті текстоструктуруючу функцію, парольну, персуазивну функцію, функцію розпізнавання. Символи в романі «Код да Вінчі» не мають вільного трактування, так як за введенням в текст вербального маркера символу автор подає додаткову інформацію, яка значно звужує трактування символу в контексті роману.

Висновки до розділу II

Отже, у тексті аналізованого твору вжито низку лексичних засобів, які використовуються автором для збагачення мови персонажів та надання їй особливої виразності, емоційності та експресивності. Такі лексичні одиниці сприяють кращому розумінню мовленнєвої ситуації між героями, їхніх емоцій, переживань та почуттів.

Також, присутні у романі, символи і алюзії виконують в тексті текстоструктуруючу функцію, парольну, персуазивну функцію, функцію розпізнавання. Символи не мають вільного трактування, так як за введенням в текст вербального маркера символу автор подає додаткову інформацію, яка значно звужує трактування символу в контексті роману.

Алюзії в романі теж супроводжено вставками тексту, який несе в собі довідкову інформацію, яка допомагає читачеві витягти імпліцитний зміст алюзії.

Таким чином, і символ, і алюзія мають знакову структуру: на рівні тексту є маркер, а прихована за ним інформація повинна бути відновлена читачем з опорою на фонові знання. Символ від алюзії відрізняється неоднозначно декодованою інформацією, так як символ має множинні інтерпретації, а також символ не створює зв'язків між двома літературними текстами.

Будучи знаком, символ вербально маркований в тексті і має свій денотат, який може визначатися неоднозначно, на відміну від алюзії. Однак символ і алюзія схожі в функціональному аспекті. Як вже зазначалося, літературний символ направляє інтелектуальну й емоційну увагу читача за допомогою образу, висловлювання або вербально відтвореної ситуації в область знань, яка не може бути безпосередньо описана будь-яким іншим чином без втрати сенсу.

РОЗДІЛ 3. ВЗАЄМОДІЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ

3.1. Взаємодія вербальної та невербальної комунікації в англомовних художніх творах

Кінець минулого століття позначено формуванням різноманітних поглядів, концепцій, висуненням гіпотез стосовно структури мови, її походження, функціонування в суспільстві, взаємозв'язку мови і культури. Спілкування людей є чимось більшим, ніж простою передачею та сприйняттям слів. На думку Пола Екмана, точне значення слів виникає з єдиного комплексу мовних та невербальних засобів, які ми обираємо для вираження думок у конкретній ситуації [56, с.174]. Горелов І.Н. підкреслює, що невербальні компоненти комунікації є соціально засвоєними індивідом засобами організації спілкування, перетвореними на індивідуальну, конкретно-чуттєву форму дій та вчинків; вони, так само як і вербальні компоненти, виконують базові функції комунікації – інформаційну, прагматичну, експресивну [10, с.176]. Людина як соціальний індивід існує в загальному комунікативному просторі, котрий, як будь-який простір, не допускає порожнечі. Комунікативний простір заповнюють відповідні комунікативні складові – вербальні або невербальні, які пов'язані складними лінійними та нелінійними відношеннями і здатні утворювати складні комунікативні комплекси.

Здатність невербального знака функціонувати на рівні вербального відзначали ще в давнину. Але невербальні компоненти комунікації стали об'єктом лінгвістичних досліджень тільки в кінці ХХ ст., незважаючи на те, що вони належать до невід'ємної сутності людини. На думку Почепцова Г.Г., для того, щоб будь-яке явище стало об'єктом дослідження, мають скластись умови, за яких таке дослідження виявиться необхідним та актуальним [26, с. 47]. Активізація досліджень невербальної складової

комунікації збігається з періодом інтенсифікації студій у сфері теорії мовленнєвої діяльності, лінгвістичної прагматики, теорії мовленнєвих актів, де розглядають певні ситуації мовленнєвого спілкування, коли значення вербальних висловлень можна зрозуміти лише за умови врахування всіх чинників ситуативного контексту. Зараз вивчення невербальних складових комунікації потрапляє в коло пріоритетів. Як вважає Крейдлин Г. Е., комунікативна лінгвістика продемонструвала штучність розмежування вербальних і невербальних компонентів комунікації [19, с.51].

Порівняно невеликий період дослідження невербальної комунікації є однією з головних причин відсутності універсального поняттєвого апарату, внаслідок чого залишаються невизначеними як межі самого об'єкта, так і зміст багатьох термінів, що варіюється в працях науковців. Джордж Трагер вказує, що існують різноманітні класифікації невербальних компонентів комунікації, і для теперішнього стану класифікації невербальних компонентів характерним є вживання різних термінів на позначення того самого поняття і, навпаки, розуміння під одним терміном категоріально різних елементів невербальної системи, що, безумовно, ускладнює прогрес у подальшому осмисленні невербальної частини комунікації [71, с. 9].

Унаслідок еkleктичності, що склалась у лінгвістиці в аналізі невербальних компонентів комунікації, вважаємо за необхідне систематизувати та конкретизувати ту сукупність термінів, на яку спираємось у роботі, та подати концепцію трактування НВК як лінгвістичного об'єкта досліджень.

До невербальних компонентів комунікації відносимо набір компонентів немовного характеру, які мовець створює в результаті фізичної (а саме жестово-рухової та голосової) діяльності під час комунікації та використовує поряд із вербальними засобами через набуття ними комунікативної значущості в процесі спілкування. Вони мають функціонально-динамічний характер. З огляду на наведені характеристики невербальних комунікативних компонентів, базові системи їх творення та

сприйняття (зорову та акустичну), виділяємо такі класи невербальних комунікативних компонентів: кінесичні комунікативні компоненти, проксемічні комунікативні компоненти, просодичні комунікативні компоненти.

Виходячи з розуміння комунікації як свідомої, цілеспрямованої передачі інформації, під комунікативною значущістю невербальних компонентів розуміємо їхню здатність виконувати роль, яка зазвичай притаманна мовним знакам, а саме передавати інформацію, що сприяє розвитку, просуванню й регулюванню комунікативного процесу. На думку Шевченко І.С., невербальні компоненти здатні позначати ті денотати, які в конкретному комунікативному акті не потребують обов'язкового вербального визначення [48, с.66].

Ситуативні компоненти статичного характеру (одяг, зачіска, коштовності тощо), які мають потенційну можливість впливати на комунікативний процес та регулювати його, визначаємо як надвербальні компоненти. Надвербальні компоненти беруть до уваги в плануванні комунікативних стратегій і тактик поведінки, якщо вони впливають на вибір адекватних до ситуації мовленнєвих засобів спілкування. На відміну від кінесичних, просодичних і проксемічних компонентів, їх не завжди сприймають як особливий знаковий світ, оскільки вони є своєрідним предметним світом, окремі елементи якого трактують семіотично.

Реалізація невербальних компонентів комунікації можлива тільки в процесі спілкування за умови наявності двох або більше мовців. На відміну від вербального, функціонування невербального знака більшою мірою залежить від обох мовців і набуває значення в процесі їхньої дискурсивної взаємодії. Дискурс є діалогічним за своєю природою, і вважаємо за необхідне підкреслити цю характерну рису дискурсу, відзначаючи, що дискурс трактуємо як безпосередній контакт мовців за наявності можливості сприйняття кожним з них як вербальних, так і невербальних складових мовлення, з урахуванням усіх дискурсивних параметрів

спілкування.

У сучасному мовознавстві для всебічного опису мови залучають її носія як мовну особистість. Цатурова І.А. підкреслює, що уведення мовної особистості в центр комунікативних студій є прогресивним кроком на шляху досліджень мовленнєвої діяльності людини, який дає можливість сконцентрувати увагу на суб'єктах комунікації [41, с. 94]. Залучення невербальних складових до кола лінгвокомунікативних досліджень привело до розширення поняття мовної особистості і введення поняття дискурсивної особистості. Дискурсивна особистість діє в континуальному комунікативному просторі і здатна поряд із мовним кодом використовувати й трактувати інші семіотичні коди залежно від типу дискурсивних відносин, у яких вона задіяна в певні моменти спілкування. Невербальні комунікативні компоненти, які використовує дискурсивна особистість, відрізняються ступенем структурної складності, точності та глибини відображення дійсності, цілеспрямованістю та пов'язані з вербальними компонентами за певними принципами взаємодії вербальних і невербальних компонентів комунікації. Поняття дискурсивної особистості відображує індивідуальну здатність мовця гнучко реагувати на дискурсивне оточення, зважати на всі компоненти не тільки мовного, але й немовного характеру, з яких складається комунікативний процес і які впливають на його перебіг, тобто дискурсивна особистість здатна до переходу від одного типу дискурсивних відносин до іншого.

Дискурсивне оточення, центром якого є дискурсивна особистість, складається з трьох зон: ядерної, маргінальної та периферійної. До ядерної зони належать постійні комунікативні партнери дискурсивної особистості (члени родини, близькі друзі, колеги, з якими дискурсивна особистість підтримує постійний соціальний і, як наслідок, комунікативний зв'язок, таким чином набуваючи дискурсивного досвіду стосовно них). У маргінальній зоні перебувають відносно постійні комунікативні партнери (далекі родичі, знайомі, колеги, контакти з якими є рідшими, менш

регулярними й менш конфіденційними). До периферійної зони належать ті партнери, з якими відбуваються випадкові комунікативні контакти через різноманітність соціального життя індивіда. Межі цих зон не є назавжди усталеними, і комунікативний партнер може переходити з однієї зони до іншої. Як вважає Крисанова Т.О., найбільш динамічною в цьому плані є маргінальна зона, члени якої залежно від різних соціальних причин схильні до переміщення як до ядерної, так і до периферійної дискурсивної зони [20, с.73].

Невербальний компонент (НВК) являє собою трирівневе утворення, у якому відображається його універсальний, етноспецифічний та індивідуально означений характер. Універсальність НВК забезпечує його доступність та зрозумілість практично будь-якому мовцеві, незалежно від його комунікативного досвіду спілкування з тим чи іншим партнером. Етноспецифічність звужує доступність невербальних компонентів для комунікативних партнерів, які належать до інших лінгвоспільнот. Індивідуальна означеність у структурі невербальних компонентів вимагає додаткових знань про співрозмовника для адекватного декодування. Саме цей рівень у структурі НВК є найменш дослідженим, що зумовлює актуальність нашої роботи.

Поліфункціональність невербальних компонентів визначає їхню двоїсту природу, яка виявляється на різних рівнях у процесі комунікації. Унаслідок цього вживання того самого невербального компонента може спричинити різні комунікативні результати.

Двоїста природа невербальних компонентів відображається в таких опозиціях:

а) з одного боку, невербальні компоненти є простими для виконання та сприйняття, з іншого – складними, залежними від досвіду та вмінь учасників комунікативного процесу декодувати їх, бажання “помічати” або “не помічати” їх; стає вирішальною роль адресата щодо трактування невербальних компонентів в ході їх залучення до комунікативного процесу;

б) існує проблема можливості/неможливості маніпулювання невербальними компонентами (НВК): зазвичай вважали, що мовець використовує НВК на підсвідомому рівні й не контролює їх уживання, а отже, у разі виникнення суперечності між вербальною та невербальною складовими повідомлення більшу довіру викликає невербально репрезентована інформація; проте мовець залежно від свого досвіду та комунікативних умінь може використовувати таке стереотипне уявлення на свою користь, свідомо застосовуючи НВК для передачі неправдивої інформації;

в) Невербальні компоненти можуть бути застосовані як для інтенсифікації/експресивізації значення вербально репрезентованих інтенцій, так і з метою мітигації, вираження невпевненості, для пом'якшення вербалізованих намірів;

г) той самий невербальний компонент може виражати протилежні змісти, які формуються через порушення стереотипного уявлення про функціональну спрямованість НВК.

Адекватній інтерпретації невербальних компонентів сприяє також знання про норму в їх використанні. Іванова І.П. вказує, що поняття норми репрезентоване у двох аспектах: норма користування невербальними компонентами, яка пов'язана з невербальним паспортом мовця, та норма, що впливає зі стереотипних уявлень про категорію інтенсивності у використанні НВК [11, с.50].

Поняття дискурсивної особистості вимагає введення поняття невербального паспорта мовця, котрий розуміємо як особливості невербальної поведінки кожного окремого індивідуума, який обирає для себе певний стиль такої поведінки під час спілкування. Незважаючи на загальновідомі характеристики та смисли невербальних компонентів, кожна людина може користуватися ними й трактувати їх відповідно до своїх настанов та інтенцій і досвіду через двоїсту природу невербальних компонентів.

Згідно з невербальним паспортом можна виділити три типи мовців:

- 1) активні користувачі невербальних компонентів комунікації;
- 2) помірні користувачі невербальних компонентів комунікації;
- 3) пасивні користувачі невербальних компонентів комунікації.

Для активних користувачів характерним є гіперболізоване використання невербальних компонентів (НВК) у комунікативній діяльності, вони виходять за межі норм використання цих компонентів, і тоді НВК починають утрачати комунікативне значення, відображаючи головним чином гіперемоційність мовця. Недостатня присутність НВК у комунікативній діяльності мовців дає підстави для кваліфікації останніх як пасивних користувачів НВК. Активність, помірність або пасивність у використанні НВК, як правило, збігається зі ступенем вербальної активності мовців. Завдяки знанням про невербальний паспорт комунікативного партнера адресат адекватно сприймає висловлення, яке формується за допомогою вербальних і невербальних компонентів комунікації.

Модифікована шкала інтенсивності дала змогу скласти уявлення про особливості функціонування НВК у комунікативному процесі. Рівень визначення інтенсивності використання НВК спирається на колективно-суб'єктивне уявлення про нейтральність, про норму відповідності їх використання в певних комунікативних ситуаціях з огляду на емпіричне знання мовця про цей аспект функціонування НВК, яке закладено в онтогенезі.

Адресант використовує невербальні компоненти для посилення вірогідності адекватного сприйняття свого висловлення адресатом.

Невербальні компоненти слугують поясненню, інтенсифікації, підтвердженню пропозиціональної значущості вербальної частини висловлення, з яким взаємодіє, якщо збігається з ним за семантичною та комунікативною спрямованістю згідно з уявленнями мовця про відповідність використання НВК у певній комунікативній ситуації. Як вважає Пол Екман, надмірне відхилення від норми, зайва інтенсифікація або

деінтенсифікація у використанні невербальних компонентів можуть призвести до протилежного ефекту [57, с.37].

Таким чином, невербальні компоненти комунікації, з одного боку, сприяють прискоренню та полегшенню ведення комунікативного процесу, що є важливим чинником в епоху підвищеної комунікативно-інформативної насиченості життєдіяльності індивідів, а з іншого боку, вимагають додаткових знань та зусиль комунікантів для їх декодування внаслідок своєї двоїстості природи. Подолання труднощів такого типу можливе за умови врахування принципів взаємозв'язку та взаємодії вербальних і невербальних складових комунікативного процесу.

Кінесичні, проксемічні та просодичні комунікативні компоненти, входячи до структури діалогічного дискурсу, взаємодіють із вербальними компонентами на двох рівнях: на макрорівні і на мікрорівні.

Кнапп М. Л. підкреслює, що макровзаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації відбувається в процесі конструювання окремих діалогічних реплік за допомогою невербальних компонентів. Такі репліки здатні функціонувати в діалозі в автономному режимі, тобто мають завершене смислове значення без залучення до їхньої структури вербальних компонентів. Таким чином, мовленнєвий акт (МА) у репліці перетворюється на парамовленнєвий (ПМА), здатний виконувати всі функції, зазвичай притаманні МА, самостійно, без підтримування вербально оформленими висловленнями [15, с. 51].

Отже, репліка повністю формується з невербальних компонентів і взаємодіє з іншими репліками, репрезентованими як вербально, так і невербально: *CLEVELAND: Hey, Tex. Man, what the hell's going on? Tex holds up his hand, motioning that he doesn't know (82, с. 117).*

Створювати самостійні ПМА в повному обсязі здатні лише кінесичні компоненти. Адже просодичні компоненти реалізуються лише в сукупності з вербальним кодом. Проксемічні компоненти здебільшого можуть лише модифікувати значення вербального висловлення.

Таким чином, автономність функціонування невербальних компонентів обмежена використанням кінесичних компонентів. ПМА, що створюються кінесичними компонентами, здатні виступати в діалогічному дискурсі в ролі репліки-стимулу та в ролі репліки-реакції. Шаховский В.І. вказує, що ПМА інтенсивно використовують [43, с.285]:

1) у випадках, коли комуніканти мусять передавати необхідну інформацію один одному в присутності третіх осіб, для яких вона не призначена, і тому принаймні один із комунікантів не хоче робити її надбанням присутніх;

2) у випадках, коли вербальну активність гальмують фізичні причини;

3) для вираження та позначення соціально-етикетних норм поведінки, таких як вітання, прощання, вибачення, подяка тощо.

Використання ПМА зумовлене їхньою більшою експресивністю, у результаті чого можливим стає не тільки формування та передача певної комунікативної інтенції, але й одночасне вираження ставлення комуніканта до партнера.

Мікровзаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації відбувається в разі їх поєднання в межах однієї репліки, структура якої в такій ситуації складається з вербальних і невербальних компонентів. У таких випадках йдеться про гетерогенні мовленнєві акти. Як вважає Кнапп М. Л., принципи зчеплення (поєднання) вербальних і невербальних компонентів у межах гетерогенного МА є найбільш цікавими з точки зору взаємодії вербальної і невербальної складових висловлення. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів у межах однієї репліки може бути впорядкована за чотирма принципами: принципом координації, принципом субординації, принципом ідентифікації та принципом контрадикції, які виділено залежно від особливостей організації інформативного поля висловлення та його структурно-семантичної побудови [15, с. 68].

Координативний тип взаємозв'язку вербальних і невербальних компонентів у межах репліки маємо в тих випадках, коли і вербальна, і

невербальна складові містять ідентичну базову інформацію, яка є семантично односпрямованою та інформативно однозначною: *A shiver chilled Ted to the core. “Is he – alive?” He looked at Wylie, his eyes pleading for an answer. ‘He’ll be all right. You’ve missed the worst of it. Fortunately, she had her father there”*(90, с. 97).

Субординативний тип взаємозв’язку відбувається в тих випадках, коли інформація в репліці розподіляється між вербальним і невербальним каналами, елімінація однієї зі складових веде до порушення комунікативної цілісності репліки і створює інформативний дисонанс у рамках діалогічного дискурсу: *“How is it?” He nodded to Schyler’s bandaged arm. “Okay, I guess. It hasn’t hurt at all”*(75, с. 63).

Взаємодія вербальних і невербальних компонентів за принципом ідентифікації відбувається в тих випадках, коли структурно-семантична організація вербального висловлення не є інформативно достатньою для вираження його комунікативної спрямованості. Тобто сутність цього принципу полягає у визначенні інтенціональної спрямованості синтаксично та семантично ідентичних висловлень за допомогою їх відповідного невербального оформлення: *“I read about you all the time,” Jennifer said. “I’m very proud of you, Adam.” “Thank you.” Adam hesitated. “I’ve been reading about you, too.” She responded to the tone of his voice. “But you’re not proud of me.” “You seem to have a lot of Syndicate clients”* (93, 35).

У випадку контрадикторної взаємодії вербальних компонентів і невербальних компонентів вербальним і невербальним каналами передається інформація, яка є протилежно спрямованою за комунікативним змістом. У взаємодії вербального і невербального компонентів висловлення виявляється семантична неузгодженість, вони суперечать один одному: *Lucky knew Gino couldn’t live forever, but she’d never imagined the end would come with an assassin’s bullet. “He’ll make it,” she said, a determined thrust to her jaw. “Gino’s strong.” “I hope so,” the doctor said, his eyes revealing that he didn’t think so* (78, с.71).

Принцип контрадикторної взаємодії вербальних і невербальних компонентів комунікації забезпечує дві протилежно спрямовані тенденції в комунікативній діяльності дискурсивної особистості: тенденцію до передачі певної інформації та тенденцію до її приховування. На думку Рибалко М.-М.О., однією з необхідних складових успішної комунікативної діяльності дискурсивної особистості стає її вміння гнучко користуватися як вербальним, так і невербальним кодами в умовах зміни дискурсивного оточення [27, с.12].

Індивідна константа – це базовий, обов'язковий елемент структури, з яким сполучається індивідна змінна. Індивідна константа репрезентована іменниками та дієсловами, що позначають базовий невербальний компонент, задіяний у комунікативній діяльності мовця. Тобто значення іменника або дієслова в індивідній константі містять кінесичну, проксемічну або просодичну сему для номінації кінесичних, проксемічних та просодичних невербальних компонентів відповідно. Кінесична сема міститься насамперед в іменниках-соматизмах та соматичних дієсловах, серед яких найбільш частотними є *hand, arm, finger, shoulder, fist, thumb, head; to finger, to thumb, etc*, а також в іменнику *gesture* та в іменнику, що називає результат дії, *shrug*; посмішка (усмішка) позначається іменником/дієсловом *smile* та синонімами; погляд – іменником/дієсловом *look* та синонімами й іменником *eye/eyes*; вираз обличчя – іменниками *face, expression*. Проксемічна сема міститься в дієсловах переміщення у просторі (*to lean forward / to lean to smb. / to lean closer to smb. / to lean back in the armchair; to take / to go a step (another step, three steps) to smb., etc*); просодична – у дієсловах (*to say, to ask, to reply, to sound, etc*) та іменниках (*voice, tone, intonation*), що позначають процес мовлення в його різновидах.

Індивідна змінна слугує для позначення довільного елемента в структурі, що описує невербальний компонент. У цій структурі може міститися як одна, так і декілька індивідних змінних різного характеру. Індивідна змінна містить опис способу творення невербального компонента,

деталізує його особливості та комунікативну значущість (*to say menacingly, warningly, (dis)approvingly, reprovngly, obediently, questioningly, accusingly, ironically, etc; a teacher's tone, an army officer's voice; to say with a What do you think I am, an idiot? shrug; a warm, trusting smile that he flashed usually at older women; a fierce "love-me-love-my dog" look on her face; etc*).

Сорокин Ю.А. вказує, що для вербалізації невербальних компонентів комунікації використовуються стилістичні засоби, які базуються на концептуалізованій системі уявлень повсякденної життєдіяльності мовця, апелюють до концептуалізованого знання про навколишній світ і викликають відповідні асоціації, які є найбільш виразними та ефективними для сприйняття комунікативної значущості невербальних компонентів [38, с.20].

Для відтворення невербальних компонентів комунікації переважно вживаються метафори та метафоричні епітети (*to shoot a look of sharp suspicion, the eyes bore right into someone, a dark look, a steely glance, a soft tone, a firm tone, etc.*), епітет перенесений (*an apologetic finger/arm, an accusing finger, a knowing finger, a forbidding hand, to elbow smb. with a "We're in an Elementary School" elbow*) та порівняння (*a tone of voice which made you think of rubbing your hand down a cat's back, just as soft, eyes like lasers, to have a smile like a crocodile*).

Стилістичні засоби переважають у вербалізації кінесичних та просодичних комунікативних компонентів. У вербалізації проксемічних компонентів випадки використання стилістичних засобів є досить поодинокими.

З огляду на кількісну репрезентованість невербальних компонентів провідне місце посідають мімічні невербальні компоненти (54 % від суцільної вибірки прикладів), а саме усмішки (21 %), погляди (24 %), вираз обличчя в цілому (9 %), у той час як жести складають 17 %, просодичні комунікативні компоненти – 19 %, проксемічні – 10 % від суцільної вибірки прикладів.

Для усмішки характерною є взаємодія з вербальними складовими на мікрорівні. Взаємодія усмішки з вербальною складовою відбувається за координативним, ідентифікаційним принципами та принципом контрадикції. Взаємодія усмішки з вербальними компонентами на макрорівні виявлена в 7 % від загальної кількості прикладів з усмішкою.

Стереотипне уявлення про усмішку асоціюється з вираженням позитивного емоційного стану мовця. Аналіз усмішки на базі англійської культури показав, що до основного її значення, поряд із визначенням “я почуваю зараз щось добре”, необхідно додати “я вдаю, що почуваю зараз щось добре, і хочу справити саме таке враження на партнера по комунікації”, тому що, по-перше, цього вимагають англосаксонські культурні канони, по-друге, в адресанта є підстави приховувати свої справжні комунікативні наміри [11, с.50].

І за усмішкою, яка порівняно з поглядом виявляється більш керованим невербальним компонентом, можна замаскувати дійсні комунікативні наміри. Якщо зміст невербального компонента суперечить вербальному, більшу довіру викликає невербально подана інформація. У випадку з усмішками іноді доволі проблемно ідентифікувати істинну значущість повідомлення через те, що поширеність використання усмішки призвела до нейтралізації її справжнього значення. Вона втрачає щирість, стає професійною або соціально ситуативно закріпленою ознакою, а отже, неінформативною: *The big man looked at me as if I had just hatched out. His whiskey sour hadn't seemed to improve his temper. "Who the hell asked you to stick your face in?" he asked me. I smiled. I made it a big warm friendly smile. "I'm the fellow that came in with you. Remember?" He grinned back then, a flat white grin without meaning. "Whiskey sour," he told the barman. "Shake them fleas outa your pants. Service"* (76, с. 114).

У таких випадках істинну значущість інтенцій адресата в разі необхідності можна ідентифікувати за виразом очей: *Rhett stood beside her on the landing, his eyes appraising her carelessly. "Can this wanness mean that*

you've been missing me?" he questioned and though his lips smiled, his eyes did not (85, c.42).

Погляд є найбільш уживаним невербальним комунікативним компонентом. Погляд взаємодіє з вербальними компонентами на макрорівні, тобто здатний до функціонування як ПМА (18 % від загальної кількості прикладів з поглядами): *Anna: Here we are. Do you want to come up? William: There seem to be lots of reasons why I shouldn't. Anna: There are lots of reasons. Do you want to come up? His look says yes (80, c.21).*

Здатність до комбінації з вербальними компонентами за принципами координації, субординації, ідентифікації, контрадикції, тобто за всіма принципами мікрвзаємодії, демонструє великий інформативно-комунікативний потенціал погляду як невербального компонента комунікації. Погляд ефективно використовується в модально-спонукальному аспекті, випереджає вербально оформлену інформацію, готуючи адресата до її сприйняття, передає додаткову інформацію, призначену тільки тому комунікантові, на котрого спрямовано погляд, і не призначену для третіх осіб: *"I hear you've got a baby." "A boy," Paul said proudly. Fenella clung to his hand possessively. "Yes, little Military's image of his daddy." Brigitte stopped herself from laughing out loudly. "Military?" she said, shooting Paul a surely-you-can't-be-serious look. "We wanted an unusual name," Fenella said (79, 317).*

Довгота і спрямованість погляду ілюстративно відбивають двоїстість природи невербальних компонентів. Відсутність прямого погляду на людину, яка перебуває в залежній позиції, свідчить про некооперативні настанови співрозмовника.

Як вважає Селіванова О.О., в аналізі виразу обличчя в цілому беруть до уваги увесь комплекс змін на обличчі, чітко не виокремлюючи усмішки, погляду тощо. Декодування виразу обличчя адресанта адресатом є менш складним процесом, ніж декодування значення окремої зони обличчя, через об'єктивні причини: саме в обличчя один одного дивляться зазвичай мовці під час спілкування і не можуть не бачити виразу обличчя [30, с.324].

Адекватно декодувати значення виразу обличчя найпростіше комунікантам з ядерної зони дискурсивного оточення один одного, тому що вони мають спільні пресупозиції стосовно невербальних звичок один одного і можуть “зчитувати” інформацію з обличчя.

Мовець залежно від своїх комунікативних настанов:

а) у повному обсязі намагається продемонструвати адресатові свої наміри через вираз обличчя, для чого вдається до перебільшень у вираженні емоцій або інформації на обличчі, щоб у співрозмовника не залишилося сумнівів щодо його намірів: *Melanie took her calling with her on formal afternoons, gently forcing her into parlors in which Scarlett had not sat for more than two years. And Melanie, with a fierce “love-me-love-my-dog” look on her face, made converse with astounded hostess (86, c.92);*

б) набирає так званого непроникного (impassive) виразу обличчя, якщо в його намірах є приховування важливої інформації до певного моменту, щоб запобігти її використанню адресатом зі своєю метою: *“Come on in, Jack. You aren’t in any trouble, son?” Judge Irwin turned to shut the door, and if his ticker hadn’t been in good shape for all his near three score and ten he’d have dropped dead. For the Boss was standing there in the door. He hadn’t made a sound. As it was, the Judge didn’t drop dead. And his face didn’t show a thing (97, c.176).*

У сучасному суспільстві йде гостра боротьба за отримання інформації. У діловому світі існують спеціальні служби захисту інформації. Мовці також уживають заходів для захисту інформації, коли це потрібно для структурування спілкування в необхідному для них руслі: *“I just returned this morning and saw a report on what happened,” said warden Brannigan. Tracy sat watching him, her impassive face giving nothing away. “According to this report, you were sexually assaulted by your cell mates.” “No, sir.” Warden Brannigan nodded understandingly. “I understand your fear, but I can’t allow the inmates to run this prison. I want to punish whoever did this to you, but I’ll need your testimony. I’ll see that you’re protected. Now, I want you to tell me exactly what happened and who was responsible.” Tracy looked him in the eye. “I was. I fell off*

my bunk." The warden studied her a long time, and she could see the disappointment cloud his face. "Are you quite sure?" "Yes, sir" (92, c. 257).

Вираз обличчя може набувати ілюктивної сили певного МА, тобто функціонувати на макрорівні взаємодії вербальних і невербальних компонентів: *Willie appeared at the bathroom door, braced against the doorjamb, staring at me with a face of sad reproach bedewed with the glitter of cold sweat. "You needn't look at me like that," I said (97, c. 174).*

На мікрорівні вираз обличчя як невербальний компонент взаємодіє з вербальними компонентами за координативним, ідентифікаційним та контрадикторним принципами.

Жестова поведінка людей є найбільш дослідженою підсистемою невербальної комунікації. Серед жестів спостерігається найбільша кількість конвенційних НВК, значення яких є чітко закріпленим, унаслідок чого вони можуть функціонувати автономно, як ПМА практично будь-якого типу. На думку Харченко В.К., якщо жести мають фіксоване значення, затверджене соціально-культурним досвідом, то не потрібні додаткові визначення їхньої семантики. Тому в процесі вербалізації описується сам рух, а не його значення [40, с.58].

Для англомовної лінгвокультури поширеною практикою є використання контактних жестів, тобто жестів, у творенні яких задіяні обидва комуніканти. Найпродуктивнішим принципом взаємодії жесту і вербальної складової виявляється координативний принцип, бо саме за жестами більшою мірою, ніж за іншими невербальними компонентами, у ході історичного розвитку тієї чи іншої лінгвокультури закріпилися певні значення, які мають відносно постійне трактування і сполучаються з вербальними складовими такої ж семантики: *They've reached the stairs to the El. A rickety train rattles above them. As they start up, she slips her arm around his waist... JULIANNE (murmurs): *Forgive me, okay? I was talkin' crazy.* Michael slides his arm around her shoulder: *Pals (95, 39).**

Просодичні компоненти, на відміну від кінесичних та проксемічних,

здатні до взаємодії з вербальними компонентами тільки на мікрорівні. Вони взаємодіють із вербальною складовою на основі трьох принципів – ідентифікації, контрадикції та координації. Найпоширенішим є взаємозв'язок вербального і просодичного компонентів за принципом ідентифікації, сутність якого полягає у визначенні інтенціональної спрямованості синтаксично та семантично ідентичних висловлень завдяки відповідному інтонаційному оформленню і внаслідок того, що вони є одним із основних засобів вираження суб'єктивної модальності.

Просодичний чинник здебільшого виступає індикатором не основних типів прагматичних значень, а вторинних, які суміщаються з основними: *The boys were finishing breakfast when she came downstairs. They were wearing dark blue pants and starched white shirts. Tom gave her a sharp look. "No black?" His tone reproved her. "I have nothing. White is summer mourning, anyway"* (87, с.77).

Мовці, починаючи комунікацію, створюють спільний комунікативний простір, який складається з особистого простору кожного з них. У процесі комунікації в результаті зміни поз або руху мовців їхні особисті простори можуть порушуватися, накладатися залежно від комунікативних намірів. Основними напрямками оперування проксемічним чинником під час спілкування є скорочення або збільшення дистанції між мовцями.

Арутюнова Н.Д. зазначає, що при цьому досить виразно виявляється двоїстий характер проксемічних НВК: той самий проксемічний компонент маркує різноспрямовані інтенції й викликає діаметрально протилежні реакції комунікативного партнера [2, с.381]:

а) зміна дистанції (її скорочення) адресантом слугує для створення умов реалізації стратегії кооперативного спілкування: *"Do you still love me?" Helene asked in a low voice, leaning over the table towards him and looking searchingly into his face. He stared at her... "Of course, I love you," he said* (94, с. 122);

б) зміна дистанції (її скорочення) адресантом може, навпаки, бути

спрямованою на посилення домінування та реалізацію конфліктно спрямованої стратегії: *Trumann leaned to him with a drippy smile. "Mark, was Jerome Clifford already dead when you and Ricky found him?" "I take the Fifth Amendment." The drippy smile vanished. McThune's face reddened, and he shook his head in absolute frustration (81, c.68).*

Ініціатором зміни особистого простору може бути і адресант, і адресат, який реагує на репліки адресанта. Конфігурації особистого простору мовців набувають різних форм, оскільки інтенції у зміні цього простору в обох комунікативних партнерів можуть збігатись або відрізнятись. У разі збігу інтенцій скорочення дистанції можна характеризувати як перехід у зону більшої близькості комунікативного партнера. У разі розбіжності інтенцій, скорочення дистанції означає замах на особисту територію комунікативного партнера і, таким чином, загрозу його особистості й комунікативній незалежності. Визначення комунікативної значущості зміни конфігурації комунікативного простору можливе за умови врахування взаємодії цієї зміни з вербальними компонентами, яка відбувається головним чином за координативним принципом.

Слід відзначити меншу варіативність у репертуарі проксемічних комунікативних компонентів, унаслідок чого лімітованим є набір принципів їх взаємодії з вербальною складовою.

Проксемічна складова в ході спілкування вживається разом з іншими НВК, тобто можлива комбінаторика різних невербальних компонентів між собою, завдяки чому посилюється їхня впливовість у реалізації різноманітних комунікативних стратегій і тактик у будь-якому типі дискурсу.

Шаховський В.І. підкреслює, що характер і частотність використання НВК варіюються в процесі спілкування залежно від фази діалогічного дискурсу [43, с.284].

У теорії мовленнєвого спілкування комунікативна ситуація складається з трьох фаз, а саме:

- 1) ініціальна фаза – зав'язування контакту;
- 2) змістовна фаза – підтримування контакту;
- 3) завершальна фаза – припинення контакту.

Під час ініціальної фази передається більша частина надвербальної інформації, яка має потенційну можливість впливати на комунікаційний процес та регулювати його. Надвербальна інформація має особливе значення для представників периферійної зони дискурсивного оточення мовця, коли мовець ще не знайомий з імовірним комунікативним партнером.

Партнери намагаються подати себе в певному світлі через зовнішність, одяг, аксесуари тощо. Вони оцінюють один одного за цими параметрами.

Це можна розглядати як підготовчу стадію, яка передуює комунікативному процесу, оскільки людина в багатьох випадках заздалегідь готується до спілкування, продумуючи як вербальні і невербальні складові своїх реплік, так і інформативність тих компонентів, які ми відносимо до надвербальних. Вербальна і невербальна поведінка комунікантів в ініціальній фазі прогнозує тип спілкування у змістовній фазі. Завершальна фаза є інформативною щодо перспектив подальшого спілкування комунікантів у майбутньому. Навіть якщо діалог відбувався в суперечливих тонах, остання його фаза – фаза прощання – це можливість перевести міжособистісні стосунки принаймні в нейтральне русло, що є запорукою продовження позитивних стосунків.

3.2. Взаємодія вербальної та невербальної комунікації в англомовних фільмах

Комунікативна ситуація, яка є середовищем розвитку дискурсивної поведінки комунікантів, представляє собою динамічну систему взаємодії учасників процесу спілкування шляхом використання вербальних та невербальних засобів. Дослідження розгортання комунікативної ситуації позначеної інтенціональним руйнуванням психологічного балансу

реципієнта передбачає врахування комунікативної позиції і продуцента і реципієнта повідомлення.

Фокус нашої уваги обмежується сферою впливу продуцента, що закріплює за ним суб'єктний центр досліджуваної ситуації. Визначальним критерієм для певного типу комунікативної поведінки у оцінному та інформаційному вимірах можна вважати наявність / відсутність відмінних ментальних моделей референтної ситуації в адресата й адресанта.

На думку Бацевич, Ф.С., з когнітивної точки зору, головною ознакою маніпулятивної поведінки мовця в ситуації навмисної руйнації психологічного балансу реципієнта є її спрямованість на формування в адресата повідомлення відмінних ментальних моделей референтної ситуації [5, с.88].

Маніпуляції продуцента спрямовані на порушення цілісності бачення реципієнтом окремих фрагментів об'єктивної дійсності та нав'язування йому особливо-створеного сприйняття ситуації – як такої, що належить до певної концептуальної системи й реалізується за специфічною схемою.

Ситуація, у якій відбувається навмисне руйнування психологічного балансу реципієнта шляхом маніпулювань продуцентом – це реалізація одного чи кількох сценаріїв розвитку комунікативної ситуації, обраної продуцентом свідомо.

У ситуації навмисного руйнування психологічної стабільності реципієнта продуцент з усіх можливих варіантів розвитку подій обирає найсприятливіші для реалізації своєї прагматичної, часто імпліцитної мети. В даному випадку адресат створює у певному значенні вигадану реальність, яка реалізується за допомогою вербальних та невербальних засобів як реальний стан речей, локалізований у часі й просторі.

Продуцент, застосовуючи комунікативні засоби, навмисне обирає такі, що є найбільш ефективними у змодельованій ним ситуації.

Вербальні та невербальні компоненти комунікативної ситуації існують у часопросторі, набуваючи темпоральних характеристик. Але ці компоненти

різною мірою підпадають під вплив властивостей часу. Моргун, В.Ф. вказує, що до комунікативно-релевантних темпоральних характеристик відносять лінійність, односпрямованість (незворотність), неперервність і рівномірність [23,с.316].

Лінійність (або послідовність) притаманна лише вербальному компоненту (вербальні компоненти реалізуються один за одним). Невербальні компоненти можуть реалізуватись у множинному числі одночасно, тому лінійністю не характеризується.

Нелінійність використання невербальних засобів комунікації, з метою руйнування психологічної стабільності партнера у спілкуванні, виконують прагматичні функції та набувають комунікативного значення як підсилювальні елементи вербального компоненту. Вибір засобів комунікації та маніпуляції ними обґрунтовується попереднім прогнозуванням можливої реакції адресанта на основі ймовірного напрямку його міркувань у референтній ситуації спілкування.

Маніпуляції вербальними та невербальними засобами функціонують у межах дискурсивної гри продуцента. При цьому комунікативно значущими є як вербальний, так і невербальний компоненти дискурсу, які існують не хаотично, а підпорядковуються адресатом певним правилам з метою поступового наростання емоційної напруги адресанта.

Дискурсивна гра адресата у комунікативній ситуації, спрямованій на навмисне порушення психологічної стабільності, зумовлюється свідомим рішенням відмежувати свою поведінку від звичайної і прирівняти її до маніпулятивної поведінки з використанням таких комунікативних засобів, які уможливають реалізацію таких маніпуляцій.

Як вважає Козяревич Л. В., комунікативна ситуація, у якій розгортається дискурсивна гра продуцента спрямована на руйнацію психологічної рівноваги реципієнта, характеризується емоціогенністю – адресат своїми діями створює передумови для розпізнання його власних емоцій (зневага), що провокує вихід комунікативного партнера із

психологічної рівноваги [18, с.38].

Емоціогенність у референтній ситуації є первинною щодо емоційності, як категорійної ознаки комунікативної ситуації, позначеної руйнуванням психологічної стабільності адресанта: результат розвитку такої ситуації (стрес, конфлікт, роздратування) викликає в учасників комунікативної ситуації ряд емоцій, експліцитно або імпліцитно виражених.

У комунікативній ситуації руйнації психологічного балансу невербальні засоби є медіатором зв'язку базового домену емоцій і когнітивної моделі референтної ситуації як маркерів емоційного дейксису.

Емоційний дейксис у досліджуваному типі комунікативної ситуації поєднує параметри інтенційності (намір викликати певні емоції у реципієнта), модальності (характеризується різними видами пережитих емоцій), спрямованості (адресованість емоційного реагування) та тональності (оцінка емоцій учасником комунікативної ситуації як негативної \ позитивної). Зазначені параметри емоційного дейксису експлікуються у дискурсі вербально і невербально.

Дискурсивна гра адресата, дії якого свідомо спрямовані на руйнацію психологічного балансу комунікативного партнера, реалізується в комунікації вторинно до прийнятого рішення про здійснення маніпулятивних дій шляхом добору та поєднання вербальних і невербальних комунікативних засобів за емоціогенних обставин. Невербальні засоби поведінки продуцента як компонент дискурсивної гри відрізняються потенціалом емоційної інформативності.

Емоційний аспект ситуації спілкування з подальшим розгортанням порушеної психологічної рівноваги можна описати за допомогою термінології емоційного дейксису як результат співвіднесення потреб продуцента, виражених через інтенційний параметр, із забезпеченням передумов для їхньої реалізації у конкретних комунікативних обставинах. Потреби виступають як емоції комуніканта і відповідають параметрам спрямованості, модальності та тональності.

На думку Богданова В.В., емоційний дейксіс виконує регулятивну роль при взаємодії сталих та індивідуальних емоційних пресупозицій і представляє собою релевантний інструмент дослідження емоційного аспекту дискурсивної гри продуцента [7, с.18].

Прикладом комунікативної ситуації розвитку емоційного дейксісу як результату недотягнених потреб є епізод із фільму *Blackway*:

Whizzer: What do you want with Scotty?

Lillian: This guy`s been bothering me. He killed my cat. He trashed my [...] car. I need someone to help me talk to him, I don t know, threaten him, if that`s what it takes. The name`s Blackway. Whizzer and his friends show the sign of silent understanding.

Whizzer: Did you tell sheriff Windgate about Blackway bothering you? [...] He`d say get another cat or leave the town.

Lillian (stubbornly): I am not living.

Whizzer (surprisedly): Why not? Lillian (explicitly shocked): What is wrong with you people?!!! So, I will ask you one more time: where do I find Scotty?

Whizzer (indifferently shrugs his shoulders): I`m sorry, miss, Scotty`s not here, and I can`t help you.

Lillian (puzzled, living the place, knocking something over): Pathetic! [73, 14:05–15:26]

Емоції реципієнта (Ліліан) виступають як потреба у безпеці, яка, в свою чергу, виступає регулятором відбору та поєднання спеціальних вербальних та невербальних кодів суб`єктом. У даному випадку невербальний компонент несе більше смислове та емоційне навантаження і є вирішальним під час розкодування повідомлення реципієнтами.

Значну роль у руйнації психологічної рівноваги реципієнта відіграє дискурсивна гра продуцента, яка у даному випадку актуалізується як відмова продуцентом у кооперації.

Адресант діє відповідно до певних функціонально -комунікативних законів спілкування людей в межах комунікативної природи мови та

організовує засоби мовного коду під час обміну інформацією таким чином, щоб здійснювати прямий вплив на адресата через особливі психічні, соціальні, когнітивні, культурні та інші чинники. Продюцент цілеспрямовано обирає спосіб реалізації своєї комунікативної мети у конкретній ситуації руйнації психологічної рівноваги реципієнта під час спілкування.

Зразком даної комунікативної ситуації виступає сцена з фільму Blackway:

Sheriff: So, how long`s Richard Blackway been bothering you?

Lillian: I think this goes way beyond "bothering" me.

Sheriff puts simply: Harassing.

Lillian: He attacked me last week, after work. [...] now he is everywhere I go.

Sheriff says indifferently: Well, it`s a small town. You run into the same people...

Lillian (emotionally): No, no...he`s following me...watching me. [...]

Sheriff: Well, my advice is to unload it (the house Lillian got after her mother`s death) for whatever you can get for it and catch a bus back to whatever it was.

Lillian (astonished and shocked): Can`t you do something? Call him in for questioning or something? I...(her voice raises) just get him to leave me alone. Give me a restraining order or something...

Sheriff (eyes down, in a low voice): It`s not the way it works around here. [73, 7:55 –8:15]

Продюцент (шериф) доповнює вербальну картину комунікативної ситуації невербальним компонентом (знизування плечима, мовчання, уникання зорового контакту), що створює безпосередній вплив на психологічний баланс реципієнта (Ліліан) і призводить до використання адресатом табуованої лексики та особливих інтонаційних моделей, що свідчить про втрату психологічної рівноваги.

У даному випадку руйнація психологічного балансу реципієнта відбувається за рахунок порушення продюцентом функціонально -

комунікативних законів спілкування, які є характерними для комунікативної ситуації, що розвивається між представником поліції та потерпілим: шериф відмовляється надати допомогу Ліліан обравши тактику мовчання та уникання зорового контакту.

Розширення поняття мовної особистості вимагає залучення невербального компоненту поняття дискурсивної особистості до кола лінгво -комунікативних досліджень. Концепція теорії дискурсу Е. Бенвеніста вводить у дискурс мовця як параметр серед умов, необхідних для висловлення [6, с. 291].

Створюючи повідомлення у вигляді звукової форми мовець одразу спрямовує його до іншої особи одночасно протиставляючи її собі незалежно від присутності цієї особи. Мовознавець зазначає, що висловлення апріорі постулює імпліцитно або експліцитно виражену наявність співрозмовника. Богданова В.В. вважає, що за допомогою висловлення реципієнт створює референцію з реальним світом і передає її продуценту, який, у свою чергу, отримує можливість установити власну прагматично злагоджену референцію, що дозволяє актуалізуватися процесу комунікації або спілкування [7, с.24].

Поняття дискурсивної особистості ширше за поняття мовної особистості. Дискурсивна особистість включає мовну особистість, яка використовує мовний код та здатна трактувати інші семіотичні коди залежно від типу дискурсивних відношень, які притаманні конкретній комунікативній ситуації. Невербальний код є зв'язною ланкою між іншими семіотичними кодовими системами, який за своїм прагматичним потенціалом іноді прирівнюється вербальному коду.

Як зазначає Рибалко М.-М.О., дискурсивна особистість – це індивідуальна здатність мовної особистості гнучко рефлексувати на комунікативне середовище та сприймати мовні та немовні компоненти комунікативної ситуації як цілісність [27, с.18]. Під час розвитку комунікативної ситуації дискурсивна особистість здатна вступати у різні

дискурсивні відношення.

Дискурсивна особистість функціонує у комунікативному оточенні, що включає в себе комунікативних партнерів, навколишнє середовище та досвід. На думку Лук'янової Н.А., комунікативне оточення справляє безпосередній вплив на розвиток комунікативної ситуації, у якій перебуває мовець тому, що кожний наступний акт відбувається з врахуванням досвіду усіх попередніх [21, с.14].

Цей факт відіграє важливу роль у вивченні невербальних компонентів та їх функціонування в організації комунікативної природи. Цілісність комунікації на пряму залежить від успішного розкодування імпліцитної інформації, що передається за допомогою невербальних засобів комунікації.

Вербальний та невербальний компоненти комунікації розглядаються в опозиції.

Рибалко М.-М.О. підкреслює, що вербальні – це мовні засоби спілкування, а невербальні – це набір компонентів немовного характеру, що створюються в результаті фізичної моторно-вокалічної діяльності продуцента під час спілкування та мають функціонально-динамічний характер [27, с. 9].

Вони репрезентуються під час вербалізації діалогічного мовлення за допомогою вже існуючих або спеціально створених номінацій відображаючи комунікативно-функціональну природу невербального компоненту комунікації та принципи їх взаємодії з вербальними репліками комунікантів.

Залежно від ступеня автономності функціонування невербальних комунікативних компонентів виділяються мікро- та макрорівні взаємодії вербальних та невербальних компонентів комунікації у структурі діалогічного дискурсу.

На думку Стюарта Холла, на макрорівні взаємодія вербальних та невербальних компонентів актуалізується в межах однієї репліки, де інформативне поле висловлення організується залежно від [58, с.78]:

- 1) координації, коли вербальний і невербальний компоненти є

рівноцінними стосовно інформативного потенціалу і є самостійно ідеально достатніми для збереження діалогічної цілісності;

2) субординації, коли вербальний і невербальний компоненти є рівноцінними стосовно інформативного потенціалу, але втрата або опущення одного компонента призводить до викривлення змісту репліки і порушення цілісності діалогічного мовлення;

3) контрадикція, коли вербальний і невербальний компоненти є нерівноцінними і містять суперечливу інформацію, при цьому невербальна інформація є більш достовірною;

4) ідентифікація, коли невербальний компонент є інформативно сильніший і визначає інтенціональну спрямованість висловлення.

Комбінування вербальних та невербальних компонентів комунікації за принципом ідентифікації вимагає від реципієнта додаткових зусиль та досвіду під час декодування кінетичних, проксемічних або просодичних компонентів вербального висловлення.

Як зазначає Голощук С.Л., за принципами координації та субординації вербальна та невербальні складові доповнюють одна одну, посилюють та пояснюють єдине значення. За принципом ідентифікації невербальний компонент є ключовим у наданні висловленню іллокутивної сили або прагматичного потенціалу пропозиції та успішного / невдалого розгортання комунікативної ситуації [9, с.14].

Здійснений аналіз дозволяє зробити наступні висновки: комунікативна ситуація як лінгвосинергетичне середовище розвитку дискурсивної гри продуцента інтенційно-спрямованої на руйнацію психологічного балансу реципієнта характеризується здійсненням свідомого вибору та комбінування спеціальних комунікативних засобів мовцем.

На нижчому рівні під час управління дискурсом комунікант оперує цілеспрямованими, мотиваційно-обумовленими мовленнєвими актами, тобто мовленнєвими діями. Вербальні та невербальні засоби у комунікативних актах, які утворюють комунікативну ситуацію навмисної руйнації

психологічної рівноваги використовуються нерівномірно та поєднуються на мікро- та макрорівнях за визначеними принципами.

Перспективи подальшого дослідження полягають у більш детальному та глибокому аналізі принципів поєднання та взаємодії вербального та невербального компонентів у комунікативній ситуації інтенціонального порушення психологічної рівноваги адресата.

Висновки до розділу III

Невербальні компоненти слугують поясненню та підтвердженню пропозиціональної значущості вербальної частини висловлення, з якою взаємодіють. Надмірне відхилення від норми у використанні невербальних компонентів можуть призвести до протилежного ефекту.

Таким чином, невербальні компоненти комунікації, з одного боку, сприяють прискоренню та полегшенню ведення комунікативного процесу, орієнтуючись на емоції співрозмовника, що є важливим чинником в епоху підвищеної комунікативно-інформативної життєдіяльності індивідів, а з іншого боку, вимагають додаткових знань та зусиль комунікантів для їх декодування. Подолання труднощів такого типу можливе за умови врахування принципів взаємозв'язку та взаємодії вербальних і невербальних складових комунікативного процесу.

Дискурсивні властивості невербальних компонентів комунікації сприяють творенню цілісності дискурсу, його розвитку на різних етапах формування.

Вербальна та невербальні складові доповнюють одна одну за принципами координації та субординації, а також посилюють та пояснюють єдине значення. За принципом ідентифікації невербальний компонент є ключовим у наданні висловленню іллокутивної сили або прагматичного потенціалу пропозиції та успішного / невдалого розгортання комунікативної ситуації.

Цілісність комунікації напряду залежить від успішного розкодування імпліцитної інформації, що передається за допомогою невербальних засобів комунікації.

У більшості випадків невербальний компонент несе більше смислове та емоційне навантаження і є вирішальним під час розкодування повідомлення реципієнтами.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У роботі було встановлено, що існує два способи вираження емоцій: вербальний, тобто за допомогою мовних засобів, та невербальний, до якого відносяться міміка та жести. Другий спосіб переважає над першим, оскільки емоція - це короткотривале почуття і ми нерідко відчуваємо труднощі, намагаючись підібрати найбільш влучні мовні засоби її вираження. Сутність механізму опосередкування емоцій у мовленні пояснюється таким чином: людина здатна відобразити в мові не просто навколишній світ, а тільки те, що необхідно в даний момент, що видається для неї значимим. Цей процес регулюють емоції, які виступають у ролі посередника між світом і його відображенням у мові. Емоції, як психічне явище, відтворюють у свідомості людей їх емоційне ставлення до дійсності. Емоційні оцінювання дійсності відображаються в семантиці мовних засобів, що використовуються для вербалізації.

На синтаксичному рівні для вираження емоцій можуть вживатися окличні, питальні, еліптичні, інвертовані речення, вставні елементи. Чим вищий ступінь емоційного напруження, тим вищий ступінь дезорганізації синтаксичної структури. Для високої концентрації емоцій характерні перерваність, повтори, незакінченість синтаксичних конструкцій.

Хоч і неможливо виділити набір синтаксичних структур, що використовуються для вираження певної емоції, все ж можна простежити деякі закономірності. Наприклад, для вираження подиву характерні питальні, питально-заперечні структури, повтори, перервані та незакінчені речення, тоді як окличні речення та дезорганізація структури часто вживаються для передачі негативних почуттів.

Невербальними засобами вираження емоцій в англійській мові є: жести, міміка, постави людського тіла, хода, контакт очима, різноманітні психофізіологічні симптоми.

Провідна роль у даному випадку належить експресії обличчя, яка

характеризує емоційний стан людини, її переживання та ставлення до оточуючої дійсності.

Основні функції всіх невербальних засобів експресії емоцій зводяться до: повторення того, що вербально сказано; заміну частини вербального повідомлення невербальним засобом; доповнення або уточнення вербально оформленого повідомлення через невербальне; протиріччя/заперечення вербального твердження невербальним способом; наголошення на певних словах.

Невербальні засоби вираження емоцій в англійській мові виконують експресивно-регулятивну роль у процесі комунікації, яка полягає у створенні психологічного контакту між партнерами, збагаченні значення слів та експресії емоцій.

Емоція інтересу базується на поєднанні вербальних та невербальних її виявів, і зосереджена на таких аспектах невербальної поведінки людини як окулесика (рухів очей та візуальної поведінки), кінесика (жестів та міміки), проксемика (положення тіла стосовно до об'єкта інтересу), паралінгвістика (голосового вираження інтересу), а також гаптика (дотиків як вияву інтересу). Наприклад, фіксація погляду свідчить про те, що людина повністю поглинена, заворожена об'єктом, а погляд, який швидко розглядає об'єкт – про те, що людина активно працює, прагнучи зрозуміти чи відчувати об'єкт. Занадто прискіпливий погляд може викликати в того, на кого він спрямований, розгубленість та сором.

Тим не менше, інтенсивна емоція інтересу може викликати й зворотну реакцію: відведення погляду, оскільки зорова інформація заважає осмислювати об'єкт.

Варто зазначити, що тривалий пильний погляд спрямований на людину, вважається в англійському середовищі неввічливим, а тому має бути переведений у бік, щоб не заважати людині, яка його викликала.

Крім того, ще одним можливим виявом інтересу є вказівний жест на об'єкт інтересу, який може бути виконаний головою чи рукою.

В англомовних країнах він вважається неввічливим (особливо рукою чи пальцем), тобто його вживання обмежується культурними нормами спільноти, а тому він є рідко вживаним і недоречним у більшості ситуацій.

Але, незважаючи на різноманіття відтінків та нюансів почуттів, які здатні передавати невербальні засоби, вони рідко вживаються самостійно, адже спілкування – це, насамперед обмін вербальними репліками. Без вербального компонента успішна комунікація буває неможливою, адже правильна інтерпретація невербальної поведінки співбесідника вимагає від особи високої концентрації уваги, соціального досвіду, близького знайомства зі співрозмовником та знання його звичок. Тому дослідження особливостей вираження інтересу повинно враховувати взаємодію вербального та невербального компоненту.

У разі співіснування вербального та невербального компонента, невербальні засоби можуть взаємодіяти за чотирма принципами: координації, субординації, ідентифікації та контрадикції. Так, наприклад, погляд ефективно використовується в модально-спонукальному аспекті, випереджає вербально оформлену інформацію, готуючи адресата до її сприйняття, передає додаткову інформацію, призначену тільки тому комунікантові, на котрого спрямовано погляд, і не призначену для третіх осіб.

Більш інформативним виступає невербальний канал, який здатен передати більше нюансів емоції, що виражається. Крім того, невербальний канал є більш надійним (якщо інформація з двох каналів суперечить одна одній). Але все ж таки простежуються певні мінуси невербального каналу. Так, досліджуючи усмішку на базі англомовної культури було встановлено, що до основного її значення, поряд із визначенням “я почуваю зараз щось добре”, необхідно додати “я вдаю, що почуваю зараз щось добре, і хочу справити саме таке враження на партнера по комунікації”, тому що, по-перше, цього вимагають англосаксонські культурні канони, по-друге, в адресанта є підстави приховувати свої справжні комунікативні наміри. Якщо

зміст невербального компонента суперечить вербальному, більшу довіру викликає невербально подана інформація.

Можна зробити висновок, що без вербального компонента успішна комунікація буває неможливою, адже правильна інтерпретація невербальної поведінки співбесідника вимагає від особи високої концентрації уваги, соціального досвіду, близького знайомства зі співрозмовником та знання його звичок.

Таким чином, саме невербальні засоби можуть передавати міжособистісні настанови та акцентувати вербальні висловлювання. Зрозуміти справжні почуття співрозмовника, емоції та його потаємні думки можна, якщо досконало пізнати всі невербальні сигнали, і таким чином досягти поставленої комунікативної мети.

Для англomовної лінгвокультури поширеною практикою у вираженні емоцій є використання контактних жестів, тобто жестів, у творенні яких задіяні обидва комуніканти. Найпродуктивнішим принципом взаємодії жесту і вербальної складової виявляється координативний принцип, бо саме за жестами більшою мірою, ніж за іншими невербальними компонентами, у ході історичного розвитку тієї чи іншої лінгвокультури закріпилися певні значення, які мають відносно постійне трактування і сполучаються з вербальними складовими такої ж семантики.

Перспективи досліджень взаємодії вербальних та невербальних засобів комунікації у вираженні емоцій зумовлені тим, що дослідження сприяють всебічному розкриттю прагматичного характеру мовлення. Зараз вже не викликає сумніву теза про те, що спілкування є єдністю вербального і невербального тому, що мовлення не є вільним від семантики жестів, міміки, поглядів, поз, та інтонації.

Перспективність дослідження невербальних компонентів комунікації у сукупності з вербальними компонентами пов'язана з загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення функціонування мовних одиниць у їх взаємодії з різними кодовими

системами з метою адекватної та ефективної передачі інформації, сприймання, оцінювання та порозуміння комунікативних партнерів.

З огляду на невід'ємність жестово-рухового та голосового супроводу мовлення, перспективності набуває також дослідження форм та функцій невербальних комунікативних компонентів і закономірностей їхньої взаємодії з вербальними компонентами в сучасному комунікативному просторі, а також подальше вивчення невербальних компонентів комунікації, які супроводжують мовлення та акцентують вербальні висловлювання, з урахуванням емоційного стану.

ABSTRACT

The study of the forms and functions of nonverbal communicative components is gaining relevance and the legality of their interaction with verbal components in the modern communicative process with the aim of effective communication. .

The object of research are non-verbal communicative components, which interact with verbal components in the English language.

The subject of the research is a set of discursive consistent patterns of interaction of verbal and nonverbal components of English communication in the expression as well as the peculiarities of the nominations of non-verbal components of communication in the text.

The purpose of this work is to find out the nature and character of non-verbal components of communication, their interaction and correlation with verbal components.

To achieve the goal, the following **research tasks** have been set:

- to carry out a systematic analysis of scientific developments regarding non-verbal communication and to create a conceptual-theoretical apparatus and methods of research.
- to classify non-verbal components of communication;
- to analyze the features of the fiction of non-verbal components of communication in the text for the implementation of their comprehensive analysis;
- to establish the principles of interaction of verbal and non-verbal components of communication in the English language with the emphasis on universal, ethno-specific and individually defined aspects of non-verbal components of communication;
- specify the most common nonverbal manifestations of emotion of interest;
- research of these findings on the examples of illustrative works of material selected from English works;
- classification of non-verbal manifestations on the basis of the channel of

their transmission and interaction with verbal means;

- summarizing the peculiarities of the interaction of verbal and nonverbal means to convey the emotion of interest in the English artistic discourse.

It should be noted that although speech is a universal means of communication, it acquires meaning only if it is included in the system of activity, in turn, necessarily supplemented by the use of other, non-speech sign systems. Therefore, the communicative process is incomplete if its non-verbal means are absent. Non-verbal communication is carried out in the process of verbal communication in parallel with verbal and is, as it were, the second information channel in relation to the word in the communication system.

Of the two types of interpersonal communication - verbal (speech) and non-verbal - non-verbal communication is the most ancient, verbal communication is the most universal.

Both verbal and non-verbal means are signs. They perform the basic functions of communication - informational, pragmatic and expressive.

The study of the interaction of verbal and non-verbal means of communication has been conducted for a long time, but, unfortunately, in most cases it is ineffective. Research in this area is promising and of great interest. A simple example can be given of how non-verbal transmission of information, which occurs simultaneously with the verbal one, can enhance and change the meaning of words: a threat uttered with a cheerful smile is perceived in a completely different way, namely, as a joke.

We can conclude that both verbal and non-verbal communication plays a very important and indisputable role in the communicative process.

Thus, in Brown's literary texts there are verbal means for the realization of a certain emotion. These include allusions, reminiscences and quotations.. Allusions are expressed in a direct way (numerals, phraseology, proper names) and indirect (epithets, metaphors, artistic comparisons).

Allusions are divided into two groups: by place and role in the text (through, relative), by source sphere (historical, biblical, mythological, scientific, art

criticism).

Non-verbal means of realization of the category of emotionality in the texts of "The Da Vinci Code" are color, sound, facial expressions, gestures, close-up, editing, rapid personnel change. Thus, the means of realizing the category of emotionality in D. Brown's "Da Vinci Code" are:

- 1) contribute to the creation of intrigue in the plot;
- 2) stimulate the intellectual activity of the reader / viewer during the decoding of information;
- 3) expand the erudition and worldview of the reader / viewer;
- 4) convince the reader / viewer of the authenticity of events, author's ideas;
- 5) provide an opportunity to join the events of the works, to anticipate them;
- 6) encourage the reader / viewer to search for information about historical events, modern technologies;

Thus, in the text of the analyzed work there are a number of lexical means, which are used by the author to enrich the language of the characters and give it a special emotionality and expressiveness. Such lexical units contribute to a better understanding of the speech situation between the characters, their emotions, experiences and feelings.

Also, the symbols and allusions, that are present in the novel, perform in the text text-structuring function, password, persuasive function, recognition function. Characters do not have a free interpretation, as the introduction of the verbal marker of the symbol in the text, the author provides additional information that significantly narrows the interpretation of the symbol in the context of the novel.

Allusions in the novel are also accompanied by inserts of text that contains background information that helps the reader extract the implicit meaning of the allusion.

Nonverbal components serve to explain and confirm the propositional meaning of the verbal part of the utterance with which they interact. Excessive deviation from the norm in the use of nonverbal components can lead to the opposite effect.

Non-verbal components of communication, on the one hand, contribute to the acceleration and facilitation of the communicative process, focusing on the emotions of the interlocutor, which is an important factor in communication. On the other hand, they require additional knowledge and efforts of communicators to decode them.

Overcoming difficulties of this type is possible if the principles of interconnection and interaction of verbal and nonverbal components of the communicative process are taken into account.

Thus, the discursive properties of nonverbal components of communication contribute to the creation of the integrity of the discourse, its development at different stages of formation.

The prospects for research on the interaction of verbal and nonverbal means of communication in the expression of emotions are due to the fact that research contributes to the comprehensive development of the pragmatic character of speech. There is no doubt that communication is a unity of verbal and non-verbal because speech is not free from the semantics of gestures, facial expressions, views, attitudes, and views.

The prospects of research of non-verbal components of communication in combination with verbal components are connected with the general comparison of modern linguistic research to study the functioning of language units in their interaction with different coding systems with the aim of adequate and effective transmission of information, perception, comprehension.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анисимова Е.Е. Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов) / Е.Е. Анисимова // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1992. – № 1. – С.71–79.
2. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл : Логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1976. – 384 с.
3. Аршава, І. Ф. Аспекти імпліцитної діагностики емоційної стійкості людини : [монографія] / І. Ф. Аршава, Е. Л. Носенко. – Д.: ДНУ, 2008. – 468 с.
4. Барташева А. И. Взаимодействие невербальных и вербальных компонентов ситуации коммуникативного доминирования в англоязычном дискурсе: дис. ...кандидата филол. наук : 10.02.04 / Барташева Анна Игоревна. – Х., 2004. – 199 с.
5. Бацевич, Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики [Текст]: підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
6. Бенвенист Э. Общая лингвистика : пер. с франц / Э. Бенвенист. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 436 с.
7. Богданов В.В. Функции вербальных и невербальных компонентов в речевом общении / В.В. Богданов // Языковое общение: Единицы и регулятивы: сб. науч. тр. – Калинин: Калининск. гос. ун-т. - 1987. – С.18-25.
8. Глазунов С.М. Паралингвистические средства в структуре английского языка / С.М. Глазунов // Язык и культура: Третья международная конференция. Тезисы докладов. – К.: КиМУ, 1994. – С.48-50.
9. Голощук С.Л. Реалізація невербальних засобів спілкування у спонукальному дискурсі / С.Л. Голощук // Вісник СумДУ. Серія Філологія. – 2007. – № 1. Т. 2. – С.13-15.
10. Горелов И.Н. Невербальные компоненты коммуникации / И.Н. Горелов. – М.: Наука, 1980. – 238с.
11. Іванова І.П. Теоретична грамати́ка сучасної англійської мови /

- І.П. Іванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. М.: Вища школа. – 1981. – 285 с.
12. Изард Э. К. Психология эмоций: пер. с англ / Э. К. Изард. – СПб.: Питер, 2000. — 464 с.
13. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання: [монографія] / А.А. Калита. – К.: КДЛУ, 2001. – С. 351.
14. Киселюк Н. П. Невербальні компоненти комунікації / Н. П. Киселюк // Науковий вісник ВДУ. – 2006. – № 6. – С. 15–16.
15. Кнапп М. Л. Невербальные коммуникации / М. Л. Кнапп. – М.: Наука, 1978. – 308 с.
16. Кожина М.Н. О языковой и речевой экспрессии и её экстралингвистическом обосновании / М.Н. Кожина // Проблемы экспрессивной стилистики: Межвузовский сборник научных трудов. - Ростов: Ростовский университет, 1987. – С.11–15.
17. Козяревич Л. В. Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англійської прози ХХ століття) : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.04 / Козяревич Ліана Василівна. – К., 2006. – 191 с.
18. Козяревич Л. В. Взаємодія вербальних та невербальних засобів вираження емпатії / Л. В. Козяревич // Матеріали науково-практичної конференції «Проблеми мови і особистості у контексті міжкультурної комунікації». – Луганськ, 2005. – С. 36–38.
19. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
20. Крисанова Т.О. Співвідношення емотивного та оцінного компонентів висловлювань, що передають негативну оцінку адресата / Т.О. Крисанова // Філологічні студії. - Луцьк: Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Волинський Академічний Дім. 2001. – № 2. – С. 70–73.
21. Лукьянова Н.А. О соотношении понятий экспрессивность,

- эмоциональность, оценочность / Н.А. Лукьянова // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1976. – №5. – С. 9–15.
22. Маркелова Т.В. Оценка и оценочность / Т.В. Маркелова // Семантическая структура слова и высказывания. - М.: Наука, 1993. - С. 107–109.
23. Моргун, В. Ф. Основи психологічної діагностики : навч. посіб. / В. Ф. Моргун, І. Г. Тітов. – К. : Слово, 2012. – 464 с.
24. Пиз А. Язык телодвижений / А. Пиз. – СПб. : Издательский дом Гутенберг, 2000. – 448 с.
25. Полюжин М. М. О понятии языковой личности и уровнях ее структуры / М. М. Полюжин // С любовью к языку. Сб. научн. трудов посв. Е. С. Кубряковой. – Воронеж: ИЯ РАН, 2002. – С. 140–143.
26. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації / Г.Г. Почепцов. - К.: ВЦ – Київський університет, 1999. – 308 с.
27. Рибалко М.-М.О. Вербальний та невербальний аспекти дискурсивної поведінки обманника (на матеріалі сучасної англійської художньої прози) : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. наук : спец. 10.02.04 / М.-М. О. Рибалко. – Київ, 2008. – 20 с.
28. Романенко Є.О. Теоретико-методологічна ідентифікація поняття комунікації у контексті сучасних дослідницьких підходів : [збірник наукових праць] / Є. О. Романенко. – Львів, 2012. – № 32 – С. 107–110.
29. Синельникова Л.Н. Дискурс реагирования: неориторическая модель политической коммуникации / Л.Н. Синельникова // Ученые записки ТНУ им. В.И. Вернадского, Сер. «Филология. Социальные коммуникации». – Симферополь, 2013. – Т. 26. – С. 293–299.
30. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
31. Сербенська О. А., Волощак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. - К.:Просвіта, 2001. – С. 201–204.
32. Серякова И.И. Лексико-семантические и коммуникативно-

функциональные особенности языковых единиц, описывающих невербальное средство коммуникации — голос в современном английском языке: автореф. дис... канд. филол. наук. / И.И. Серякова. — К., 1988. — 19 с.

33. Серякова І. І. Магія невербальної комунікації : [навч. посібник] / І. І. Серякова. — К. : КНЛУ, 2004. — 311 с.

34. Серякова І. І. Метафора невербального каналу зв'язку / І. І. Серякова // Вісник Київського лінгвістичного ун-ту : Серія Філологія. — Київ : КДЛУ. — 2000. — С. 103–104.

35. Славова Л.Л. Комунікативні невдачі в англomовному спілкуванні: паралінгвістичний аспект / Л.Л. Славова // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. — Сер. Філологія. — 2000. — № 1. — С. 169.

36. Солощук Л. В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному дискурсі : дис. докт. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Людмила Василівна Солощук. — К., 2009. — 469 с.

37. Солощук Л. В. Принцип ідентифікаційної взаємодії вербальних та невербальних компонентів комунікації в англomовному діалогічному дискурсі / Л. В. Солощук // Вісник ЖДУ. — Житомир, 2006. — № 24.— С. 282.

38. Сорокин Ю. А. Человек говорящий о его модусах и отношениях / Ю. А. Сорокин // Массовая культура на рубеже XX-XXI веков : Человек и его дискурс : [сб.науч.тр]. — М. : Азбуковник, 2003. — С. 20.

39. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. - М. : Сов. Энциклопедия, 1983. - 840 с.

40. Харченко В.К. Разграничение оценочности, образности, экспрессивности и эмоциональности в семантике слова / В.К. Харченко // РЯШ. - 1976. - №3.- С.55-58.

41. Цатурова И.А. Культура англоязычных стран / И.А. Цатурова, Г.А. Краснощекова: учеб. пособие по изучению английского языка. — Таганрогский технологический институт СФУ 2008. — 166с. — [Электронный

ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/584106/>

42. Шаховський В.І. Емотивна семантика слова як комунікативна сутність. СБ: Комунікативні аспекти значенн / В.І. Шаховський. - Волгоград: Волгрэн. пед. ін-т, 1990. – 167 с.
43. Шаховский В.И. О лингвистике эмоций / В.И. Шаховский // Язык и эмоции. - Волгоград: Перемена, 1995. - С. 280– 285.
44. Шаховський В.І. О роли эмоций в речи / В.И. Шаховский // Вопросы психологи. – Волгоград: Перемена, 1991. – С. 110-112.
45. Шаховский В.И. Проблема разграничения экспрессивности и эмотивности как семантической категории лингвостилистики / В.И. Шаховский // Проблемы семасиологии и лингвостилистики. - Рязань: Рязанский педагогический ин-т, 1975. - №2. - С.2-5.
46. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания: учеб. пособие к спецкурсу / В.И. Шаховский. – Волгоград: ВГПИ, 1983. - 94 с.
47. Шевченко А.И. Прагматическая обусловленность номинаций невербальных компонентов коммуникации в англоязычном художественном тексте: автореф. дис... канд. филол. наук . / А.И. Шевченко. – К., 1987. – 21 с.
48. Шевченко И.С. Дискурс как мысле-коммуникативное образование. / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Харків: Вісник ХНУ. – 2003. - №586. – С. 64-68.
49. Ягубова Н.А. Оценки и эмоции в разговорной речи / Н.А. Ягубова // Язык и эмоции: сб. науч. тр. - Волгоград: Перемена, 2005. – С. 133.
50. Argyle. M. Bodily Communication / M. Argyle. - Intl Universities Pr Inc; 2nd edition, 1990.– P. 34–47. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=79OmujZ09DAC&hl=uk>
51. Barbara. A. Nonverbal communication / A. Barbara. —Journal of communication, 1963. – P.31-33. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.readcube.com/articles/10.1111%2Fj.14602466.1963.tb02100.x?r3_referer=wol&tracking_action=preview_click&show_checkout=1&purchase_referrer=o

nlinelibrary.wiley.com&purchase_site_license=LICENS E_DENIED

52. Basic Principles of Successful Communication / [Comp. A. Radu.] // Proc. 2nd National TESOLUkraine Conf. —The Art and Science of TESOL. — Vinnytsia: TESOL-Ukraine. — 1997. — P. 84-86.
53. Carroll V. Science and Eccentricity / V. Carroll. Collecting, Writing and Performing Science for Early Nineteenth-Century Audiences — London: Pickering & Chatto, 2008. — P. 11-12. — [Электронний ресурс]. — Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=NuUvCgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ruv=onepage&q&f=false>
54. Crystal D.A. The linguistic status of prosodic and paralinguistic features / D.A. Crystal. - Department of Linguistic Science, Faculty of Letters, The University of Reading, 1963.— P.3-5. — [Электронний ресурс]. — Режим доступу: <file:///C:/Users/555/Downloads/Linguistics47.pdf>
55. Dijk van T.A. Discourse and Social Interaction / T. A. van Dijk. — L.: SAGE Publications Ltd, 1997. — 336 p.
56. Ekman P. Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Personal Life / P. Ekman. — NY: Henry Holt and Company, 2003. — 288 p.
57. Ekman, P. The repertoire of nonverbal behavior: categories, origins, usage and coding / P. Ekman, W. V. Friesen // Semiotica. — SF: 1969. — № 3. — P. 36-39.
58. Hall S. The question of cultural identity: Modernity and its Future / S. Hall. — Cambridge: Polity Press, 1992. — P. 77-81. — [Электронний ресурс]. — Режим доступу: <http://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/HallIdentity-Modernity-1.pdf20>
59. Houston P. Spy the Lie: Three Former CIA Officers Reveal Their Secrets to Uncloaking Deception / P. Houston, M. Floyd. — VA: MPS, 2012. — 288 p.
60. Jones L. New Cambridge Advanced English / L. Jones. — Cambridge: Cambridge University Press, 1998. — 194 p.
61. Mehrabian A. Nonverbal Communication / A. Mehrabian. — Chicago : Aldine-Atherton, 1972. — 226 p.

62. Peterson C. Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification / C. Peterson, M. Seligman. – New York : APA Press and Oxford University Press, 2004. – 800 p.
63. Ricci Bitti P. E. Symbolic nonverbal behavior: talking through gestures / P. E. Ricci Bitti, I. Poggi // *Journal of nonverbal behavior*. – London: Psychology Press, 1991. – № 5. – P. 170-173.
64. Rushton J. P. A general factor of personality in 16 sets of the Big Five, the Guilford-Zimmerman Temperament Survey, California Psychological Inventory, and Temperament and Character Inventory / J. P. Rushton, P. Irwing // *Personality and Individual Differences*. – NY: Elsevier BV, 2009. – № 47. – P. 321-323.
65. Rushton J. P. The General Factor of Personality: A Reply to Muncer / J. P. Rushton // *Personality and Individual Differences*. – London: Elsevier Ltd, 2012. – № 52. – P. 236-238.
66. Rushton J. P. The genetics and evolution of a general factor of personality / J. P. Rushton, T. A. Bons, Y-M. Hur // *Journal of Research in Personality*. – NY: Elsevier BV, 2008. – № 42. – P. 171-174.
67. Sassenberg U. The relationship of gesturing, cognitive ability, and personality / U. Sassenberg, E. van der Meer // *International Journal of Psychology*. – NY: Henry Holt and Company, 2008. – № 43. – P. 471-476.
68. Shaw K. The mammoth book of oddballs and eccentrics / K. Shaw. – NY: Carroll & Graff, 2000. – 512 p. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.amazon.com/Mammoth-Book-Oddballs-Eccentrics Books/dp/0786707240](http://www.amazon.com/Mammoth-Book-Oddballs-Eccentrics-Books/dp/0786707240)
69. Silvia P. Interest – The Curious Emotion / Paul J. Silvia // *Current Directions in Psychological Science*. – Greensboro, NC: University of North Carolina, 2008. – Vol. 17, No. 1. – P. 55-59.
70. Tomkins S. S. Affect Imagery Consciousness: Volume I. The Positive Affects / S. S. Tomkins. – NY: Springer Publishing Company, LLC, 2008. – 588 p.
71. Trager G.L. Paralanguage: A First Approximation / G.L. Trager // *Studies in Linguistics*. – NM: Taos, 1958. – Vol. 13. - P. 9-14.
72. Wardhaugh R. How Conversation Works / R. Wardhaugh. – Oxford: Basil

Blackwell Publisher, 1985. – 240 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

73. Alfredson D. (2015) Blackway [film]. – Acces mode: <https://sweet.tv/en/movie/8448-blackway>.
74. Brown D. The Da Vinci Code / D. Brown. – NY: Doubleday, 2003. – 689 p.
75. Brown S. Chill Factor / S. Brown. – NY: Pocket Books , 2006. – 560 p.
76. Chandler R. Farewell, My Lovely / R. Chandler. – NY: Alfred A. Knopf , 1940. – 292 p.
77. Christie A. The Mirror Crack'd from Side to Side / A. Christie. – NY: HarperCollins , 2002. – 256 p.
78. Collins J. Santangelo novels: Lucky / J. Collins. – NY: Pocket Books , 2003. – 598 p.
79. Collins J. Vendetta: Luckys Revenge / J. Collins. – NY: Avon , 2008. – 624 p.
80. Curtis R. Notting Hill / R. Curtis. – London: Hodder & Stoughton, 1999. – 224 p.
81. Grisham J. The Client / J. Grisham. – NY: Delta Trade Paperbacks, 2005. – 483 p.
82. Groom W. Forrest Gump / W. Groom. – NY: Doubleday, 1986. – 228 p.
83. Hemingway E. A Farewell to Arms / E. Hemingway. – NY: Scribner, 1929. – 355 p.
84. Keyes M. Sushi for Beginners / M. Keyes. – London: Penguin Books, 2001. – 190 – 448 p.
85. Mitchell M. Gone with the Wind / M. Mitchell. – NY: Macmillan Publishers, 1936. – 1037 p.
86. Myrick S. Margaret Mitchell: A Scarlett or a Melanie / S. Myrick. – NY: ThomasMax Publishing, 2012. – 156 p.

87. Plain B. *Daybreak* / B. Plain. – NY: Dell, 1995. – 448 p.
88. Rowling J. K. *Harry Potter and the Half-Blood Prince* / J. K. Rowling. – NY: Scholastic Press, 2005. – 652 p.
89. Rowling J. K. *Harry Potter and the Sorcerer's Stone* / J. K. Rowling. – NY: Scholastic Press, 1998. – 309 p.
90. Segal E. *The Class* / E. Segal. – NY: Bantam Books, 1986. – 560 p.
91. Shaffer P. *We'll Be Here For the Rest of Our Lives* / P. Shaffer. – Eastbourne, UK: Gardners Books, 2009. – 352 p.
92. Sheldon S. *If Tomorrow Comes* / S. Sheldon. – NY: Warner Books, 1985. – 416 p.
93. Sheldon S. *Master of the Game* / S. Sheldon. – NY: Warner Books, 1982. – 489 p.
94. Show I. *Two Weeks in Another Town* / I. Show. – London: Dell Pub Co, 1984. – 414 p.
95. Sloan J. *My Best Friend's Wedding* / J. Sloan. – SF, CA: Blurb, 2015. – 62 p.
96. Taylor E. *Angel* / E. Taylor. – London : Virago Press Limited, 2008. – 215 p.
97. Warren R.P. *All the King's Men* / R.P. Warren. – SD, CA: Harcourt, Brace & Company, 1946. – 439 p.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. НВК – невербальні компоненти.
2. ВК – вербальні компоненти.
3. МА – мовленнєвий акт.
4. ПМА – парамовленнєвий акт.